

Nový život.

82. Toleranční doba. 1781—1848.

Konečně došly tužby tajných evangelíků splnění. R o z h o d n u t í m císařským¹⁾ z 16. června 1781, jež bylo oznámeno 30. června 1781 všem duchovním i světským vrchnostem v německých dědičných zemích, zrušena byla dosavadní náboženská nařízení, a bylo přikázáno, aby s výjimkou veřejnosti náboženských výkonů nebylo činěno rozdílu mezi katolíky a protestanty a aby bylo stíháno toliko úmyslné dráždění k změně náboženství. Tak měla být zavedena tolerance v tichosti. Ale když česko-rakouská dvorní kancelář činila námitky²⁾ proti tak široké toleranci, rozhodl se císař Josef II. a 13. října 1781 vydal toleranční patent,³⁾ kterým veřejně pak bylo stanoveno, že jest tajným evangelíkům dovoleno přihlásiti se k církvi evangelické a zřizovati evangelické sbory. Než směli voliti toliko mezi vyznáním Augsburským a Helvetským⁴⁾ kterážto vyznání nabyla v říši svobody Vestfálským

¹⁾ *Karl Kuzmány*, Urkundenbuch, str. 78 nsl. — *Peter Karl Jaksch*, Gesetzeslexikon I. 46, V. 73. — *Carl Freiherr von Hock*, Der österreichische Staatsrath (1760 bis 1848), 1879, str. 338 nsl. — Dne 13. září 1781 poručil pak císař, aby evangelíkům v kraji uhersko-bradištském na Moravě bylo dovoleno organisovati cirkve a školy, a aby vrchnostem bylo uloženo, aby převzaly patronát. *Hock*, l. c. str. 337. a 339.

²⁾ *Hock*, l. c. 337 nsl.

³⁾ *Heřman z Tardý*, K dějinám evang. cirkve v Čechách (Památka . . . 1863, str. 127 nsl.). — *Gustav Frank*, Toleranzpatent 1881. Vydání německé i české. — *Jos. Helfert*, Die Rechte und Verfassung der Akatholiken in dem Oesterreichischen Kaiserstaate, 1843. — *Karl Kuzmány*, Lehrbuch der allg. und österr. evang. protest. Kirchenrechtes, 1855. Téhož, Urkundenbuch zum öst. evang. Kirchenrecht, 1856. — *Georg Lösche*, Von der Duldung zur Gleichberechtigung, 1911.

⁴⁾ Bratři Ochranovští nebyli tenkrát v českých zemích připuštěni. Císař Josef II. poznal je za svého pobytu v Ochranově 29. a 30. června 1766. Roku 1781 bylo v kruzích vládních i o nich jednáno. Vláda chtěla několika jich sborům vykázati vhodná místa v Čechách, v kraji berounském, budějovickém nebo prácheňském, a císař byl ochoten počítati je mezi vyznání tolerovaná. Ale žádal, aby se v Čechách řídili dle zemských zákonů, čím by ovšem jich církevní organisace byla porušena. Ježto vznikly zatím obavy, aby snad takové osady nebyly středisky náboženského hnutí pro okolí, sešlo s toho úmyslu. *Just. Prášek*, Panování císaře Josefa II., str. 197 dle *Wolfových* Historische Skizzen aus Öst. Ung. 185 nsl. — Zpráva Wolfova jest otiskána v českém překladě v *Bratrských listech*, 1894, 74. —

mírem. Německým evangelíkům v zemích českých byla volba snadná. Hledělif s nadšením jako jejich otcové na Lutera, a Augsburské vyznání bylo jim vzácné jako otcovské dědictví. Volili s radostí vyznání to a tak navázali na vyznání svých otců. Jen tu a tam volili jednotlivci jinak z důvodů příbuzenských aneb pod jinými vlivy. Zcela jinak tomu bylo mezi českými¹⁾ evangelíky. Domácí česká vyznání dovolena jim nebyla, ani Česká ani Bratrská konfesse. Ale vyznání vládou povolená nebyla českým evangelíkům ponejvíce ani známa. Augsburské vyznání v Čechách bylo českým evangelíkům do té doby téměř neznámo, spíše na Moravě je znali. Helvetská pak konfesse česky do té doby vůbec nebyla vydána a byla tajným evangelíkům českým asi zcela neznáma.²⁾ Stošedesátileté pronásledování způsobilo, že evangelické vědomí tajných českých evangelíků stalo se, zvláště v podrobnostech, nejasným, a konfessiální rozdíly nebyly jim ponejvíce ani dosti jasny. Když měli pojednou voliti buď Augsburské aneb Helvetské vyznání, rozhodovaly tu u nich přerůzné okolnosti. Tu a onde přispěly k rozhodnutí prostě z evně působící bohoslužební, jež se ustálily při jich tajných bohoslužbách,³⁾ aneb liturgické tradice, oživované čtením starých spisů náboženských, při čemž působily mocně spisy z kruhů bratrských⁴⁾ hojně uchované, a spisy Elsnerovy, pilně šířené. Zájem o lámání chleba při večeři Páně, na mnohých místech velmi živý, měl nemalý význam; rovněž

Georg Lösche, Von der Duldung zur Gleichberechtigung, str. 84 nsl. — *Gustav Frank*, Toleranční patent, str. 73, poznamenává, že církvi Ochranovské bylo 3. listopadu r. 1781 dovoleno, aby se v Čechách usadili, ale 10. března 1782 bylo přikázáno, aby úřadové nedovolovali, by nově cirkve evangelické Ochranovským bratřím zasílaly prosby o učitele náboženství.

¹⁾ V kraji chrudimském byl oznámen toleranční patent teprve 1. prosince r. 1781. *Archiv c. k. minist. vyuč., Vídeň*, IV. A. 3., orig. z 11. pros., 14. pros. a 23. pros. 1781. (Opis v zem. arch. král. čes.) — České gubernium doznalo, že dalo patent vyhlásiti jen německy, ale to prý proto, že se domnívalo, že v Čechách by jim mohli býti míněni jen Němci, ale ne Češi. Císař je pokáral důrazně tím způsobem, že v zimě 15. ledna 1782 přikázal, aby ve 24 hodinách nejvyšší purkrabí český s dvěma rady hned po obdržení toho rozhodnutí vydal se na cestu do Vídně a tu v kanceláři příslušná akta toleranční prostudoval a přijal naučení. *Hock*, Staatsrath, str. 346 a 140. — Na zámku v Poděbradech vyhlášen byl 7. prosince (*Jindř. Škopec*, Paměti F. J. Vaváka, I., 2, str. 15), v Humpolci 13. února 1782 (*Ev. Církevník*, 1872, 167).

²⁾ I čeští theologičtí odpůrci evangelických církví patrně neznali Helvetské konfesse (Helvetica posterior) a zaměňovali ji s Confessio helvetica prior, jak o tom svědčí spis od nich vydaný r. 1784. Viz hlavu 90.

³⁾ Tak tomu bylo již mezi emigranty. Srv. výše str. 612, 1; 637, 1.

⁴⁾ *Tomáš Juren*, dříve katolický, později za tolerance evangelický učitel, napsal o sobě: „Já jsem náboženství dle mého vyznání reformitského, však ale milovník starobylého náboženství evangelicko-milobratrského podle konfessí někdy bývalé Jednoty Bratrské.“ A jinde píše: „Moji předkové byli náboženství evangelického, poněvadž já z toho rodu až dosavad mám starožitnou knihu, totiž kancional náboženství evangelicko-bratrského . . .“

odpor ke všemu liturgickému, co připomínalo katolické bohoslužby. Jinde zase usnadnily volbu vyznání styky tajných evangelíků s evangelickými kazateli a církvemi v sousedství, na Slovensku, Těšíně, v Sasku a Prusku. Velice působily přátelské a příbuzenské svazky s emigranty, zvláště v Berlíně a ve Slezsku. Čeští emigranti, nedávno odstěhovalí do Pruska,¹⁾ uvažovali záhy i s rodinami o návratu do Čech. Dne 27. srpna 1781, tedy ještě před tolerančním patentem, oznámil baron Reviczky, císařský vyslanec v Berlíně, že nemine skoro den, aby se nehlásili četní emigranti o průvodní listy k návratu do vlasti. Jsou to z většího dílu rodilí Čechové, kteří prý opustili vlast pro nátlak na svědomí. I vyžádal si instrukci, smí-li jim zajistiti bezpečný návrat. Dvorními dekrety z 15. října (od gubernia v Praze 26. října 1781), 3. a 21. prosince 1781 dáno jim ujištění, že jest jim do jednoho roku povolen svobodný návrat do vlasti beze všech trestů za nedovolené vystěhovalectví. Když se takoví emigranti vrátili do svého domova, působili tu ovšem pro svou konfessi, kterou v cizině si osvojili. Mnozí pak z těch, kteří v cizině zůstali, působili zase na své příbuzné v rodných krajích dopisy a vzkazy,²⁾ doporučující jim vyznání své. Poněvadž pak mezi emigranty

¹⁾ *Just. Prášek*, Panování cis. Josefa II., str. 192 a 218. — *V. Řezníček*, Jan Leop. Hay, Č. Č. M. 1904, str. 466. — *Jos. Helfert*, Die Rechte und Verfassung, 2.

²⁾ *Almanach jubilejní*, 1881, na str. 75 vypráví, kterak emigrant Ant. Kubeš po tolerančním patentu z Berlína přišel navštívit příbuzné v Moravě u Pelhřimova a okolí a při tom je napomínal, by se přiznali k vyznání Helvetskému. — Jan Stárek, mlynář v Podháji, jenž býval v Žitavě, Dráždanech a Berlíně, přemluvil evangelíky v Libiši u Mělníka, kteří se již byli přiznali k vyznání Augsburskému, aby přece raději volili vyznání Helvetské. *J. Dobiáš*, Čas. historický, 1881, str. 232 (*Justus Szalatnay*). — Ve Chvaleticích u Přelouče bydlil Matěj Jelínek a Hruběš. Ti měli přítele na Moravě. Navštívili jej tenkrát a byli od něho získáni pro vyznání Helvetské. Jich vlivem získány celé Chvaletice. Z Chvaletic pak šířil se zájem o vyznání Helvetské v celých středních Čechách. *Ferd. Hrejsa*, Evang. církev a. v. v Trnávce, str. 20. — Srv. *Št. Leška*, Rozmlouvání jednoho Helvetského vyslance s evangelickým Augsburského vyznání Čechem. Jind. Hradec 1784. Str. 18. — To potvrzuje *Václav Oliva*, Radhošť (Sborník histor. kroužku. Družstvo Vlast, 1909, str. 148 nsl.): Biskup Hay visitoval kraj chrudimský a podal tuto zprávu: „Protestanté panství rychmburského přiznávají se k náboženství helvetskému; k tomu, jak jsem pozoroval, pohnula je stará souvislost s vesnicí Husincem, ležící v Pruském Slezsku, nedaleko Střelína, kde se obec českých vystěhovalců nachází. Jejich zásady jsou větším dílem vyňaty z reformovaného v Dobrosolích tištěného katechismu doktora Elsnera.“ — Zpráva, z níž *Václav Oliva* tuto poznámku čerpá, jest zřejmě totožná s velmi zajímavým a důležitým podrobným referátem téhož biskupa *Leop. Haje* z r. asi 1781 či 1782, který uvádí z archivu buď místodržitelského nebo snad biskupského z Hradce Králové. *A. Gindely* v rukopisné své pozůstalosti, v pojednání asi z r. 1856 „Ein Beitrag zur Geschichte des Toleranzpatentes und der Religionschwärmer im Nordosten von Böhmen,“ za jehož zapůjčení jsem díkem povinen panu Dru Kam. Křoftovi. *Gindely* píše: „Am interessantesten und wichtigsten ist das Referat Leopolds von Hay über die Pfarre Skutsch... Die Protestanten des Pfarrbezirks bekennen sich mit allen übrigen akatholischen Unterthanen des Do-

byly zastoupeny v ten čas konfesse i Augsburská i Helvetská, Helvetská pak značně četněji než Augsburská, byl vlivem emigrantů probouzen a posilňován zájem o konfessi Helvetskou i v Čechách a na Moravě a v duchu spisů Elsnerových bylo rozhlášováno, že prý Helvetská konfesse jest učení starých Bratří Českých, a spory konfessi z Pruska a Slezska byly tak vneseny i do nově tvořících se sborů.

Když toleranční patent byl vyhlášován, hlásili se tajní evangelíci nejprve na Moravě na Valašsku hromadně k své víře. V kraji tom udrželo se přese všechna pronásledování přece jen nejvíce tajných evangelíků. Dosavadní jich velice živé styky se sousedními evangelickými církvemi Aug. vyznání na Slovensku a Těšínku přispěly k tomu, že nově tvořící se sbory cítily se za jedno u víře s těmito církvemi a jich

minium Richenburg zur Helvetischen Religion. Hiezu mag sie, wie ich bemerkt habe, ein alter Zusammenhang mit dem in Preußisch Schlesien nicht weit bei Strehlen gelegenen Dorfe Husinez, wo sich eine Gemeinde böhmischer Emigranten befindet, bewogen haben. Ihre Grundsätze sind meistentheils aus dem in Halle gedruckten böhmisch-reformirten Katechismus von Dr. Elsner herausgezogen...“ Biskup Hay zmiňuje se o nebezpečí, že by mohli tito evangelíci upadnouti v blouznivost, a radí, „daß man für diesen ganzen Richenburger Bezirk, welcher 5399 dergleichen Helvetische Religionsverwandte zählt, bald ein Oratorium errichte und dieses mit einem oder zwei guten reformirten Predigern versehe... Das Dorf Pokřikov wäre so der Mittelpunkt, wohin sich dieses protestantische Volk gemächlich zu seinem Gottesdienste konzentrieren könnte.“ Dále dí: „Der Elsnerische Katechismus, nach welchem sich diese Leute richten, verwirft alle menschlichen Zugaben und Cerimonien bei den religiösen Handlungen und verabscheuen sie auch bei der Taufe alle bei den Schlesischen Evangelischen üblichen Exorcismen und Gebete. So viel ich von ihnen selbst vernommen, wollen sie lieber selbst ihre Kinder taufen, als sie vom Priester außer der gewöhnlichen böhmischen Formel: „Ich taufe dich u. s. w.“ taufen und sich außer dem Vaterunser und Symbolo Apostolorum etwas Anderes vorbeten lassen.“ Proto Hay ustanovil, aby kněží křtili dítky těchto evangelíků zcela jednoduše beze všech přídavků církve katolické. — Dalším dokladem o zmíněném rozhodujícím vlivu Elsnerových spisů je také zpráva *Michala Blažka*, prvního moravského superintendenta reformovaného v Jimramově, kterou dle archivu ev. církve v Jimramově podává *Emanuel Havelka*, Protestantské školství v Čechách a na Moravě, 1910, str. 5 nsl. Zmíniv se o tom, jak první evangelíci nevěděli, ku kterému vyznání se hlásiti „svou církev bratrskou za matku pokládající, po níž teprve luteránská a reformitská následovala“, vypráví, jak někteří do Uher se vydali a „prohledli aušburské i reformitské církve“. Sám císař Josef II. prý nosislavskému Bartuškovi, olešnickému Jakubcovi a březinskému Kaplanovi řekl, když chtějí mít chléb při večeri Páně, že jsou „reformiti“. „Mezi tím dostali i některá písma z Berlína od českého kazatele P. Elsnera, jako kancionale, praxise a konfesse Bratrské s katechismem, a to právě tím časem, když se ku komisi dostaviti měli. Těch několik knih jim posloužilo, že při komisi něco lépe odpovídati mohli, a když se konfesse Bratrská s Helvetskou dobře srovnala, poznenáhlu i to jméno Helvetů jim přivlastněno bylo“. Rozhodující vliv z emigrantských církví v Prusku je nepopíratelný. — *Heřman z Tardy* píše na str. XII. v úvodě ke Konfessi helvetské z r. 1885, že v době toleranční „někteří dosáhše zprávy od emigrantů zejména pruských, zvolili si hned konfessi helvetskou“.

kazateli, z nichž někteří tak často mezi tajnými evangelíky až do posledních dob kázávali. I bylo přirozené, že volili vesměs konfessi Augsburskou a povolávali si luterské kazatele ze Slovenska. Tak na Vsetíně, v Hoštálkově, v Roustce, v Liptále, Jasené a j. Jen na jediném místě, totiž v Javorníku,¹⁾ hned s počátku se hlásili evangelíci k vyznání Helvetskému. Ale pak rychle ujímalo se vyznání Helvetské i na jiných místech. Ještě v roce 1781 utvořila se církev v Liptále, r. 1782 v Nosislavi, Javorníku, Kloboukách, Jimramově, Prosetíně a na jiných místech.

Také v Čechách zprvu se hlásili evangelíci k vyznání Augsburskému, jako v Krucemburku, Praze, Libiši, Hořátvi, Krabšicích a j. Než na různých místech již probouzel se zájem o konfessi Helvetskou a vzrůstal víc a více. Již v roce 1781²⁾ hlásili se k vyznání Helvetskému evangelíci v Telecím, Moravči, Libici, Krouně, Svratouchu a v Libštátu, o něco později 1782 ve Chvalovicích a Hořátvi,³⁾ a zřizovali reformované církve.

¹⁾ Učinili tak, poněvadž prý chtěli se zbaviti všech zvyků upomínajících na Řím. *G. Lösche*, Luther, Melanthon und Calvin, str. 227. — Sklon Javornických k vyznání Helvetskému, zatím co okolní církve se zprvu hlásily k vyznání Augsburskému, vysvětluje poznámka v *Almanachu jubilejním*, 1881, str. 210: „Po vydání tolerančního patentu dopsalí bratři do Miškolce známému rodáku tam usazenému, zda-li by odtamtud duchovním opatření býti mohli.“ — V Miškovci, sídle superintendenta Helvetského vyznání, „přebýval Čech, exulant, jménem Novák“. Ten superintendentovi překládal docházející dopisy české do maďarské řeči. *Heřman z Tardy*, O prvních kazatelích české ev. reformované církve . . . , 1909, str. 13.

²⁾ *Heřman z Tardy*, O prvních kazatelích, str. 8. a 9. — R. 1782 povstal také sbor v Hořátvi a Močovicích, ale zprvu tamní evangelíci počítáni byli za evangelíky Aug. vyznání. *Almanach jub.*, str. 106 a 63. — V Chvalovicích a Hořátvi hlásili se prví evangelíci 3. ledna 1782 na faře v Kovanovicích, „qui omnes se confessioni augspurgicae addictos esse declararunt“. Dle farní pamětní knihy kovanické (*Diarium*, str. 42), *Jind. Škopec*, Paměti F. J. Vaváka, I., 2, str. 27 pozn. — Z Milčic u Poděbrad přihlásili se k evangelické víře 4. února 1782 na faře ve Škravnice. Tamže str. 29 nsl. — O Moravči viz *Almanach*, str. 75. — Srv. *Heřman z Tardy*, v Památníku, 1863, str. 168 nsl.

³⁾ *Fr. J. Vavák*, rychtář v Milčicích, ve svých Pamětech (vydal *Jind. Škopec*, sv. I., 2, str. 39) po 16. březnu 1782 poznamenal o tamních evangelících (byli v Milčíně, Chvalovicích a Hořátvi): „Tento minutý týden novotníci opět novou houstí začali, nebo nejprv při svém zapisování za evangelíky se vydávali a konfessi augspurskou že se řídití chtějí, se prohlašovali, ač pak ji žádný z nich ani jakživ neviděl — leda Miška, mlynář hořejší (jenž býval jich vůdcem a sepsal r. 1774 žádost ke králi pruskému Fridrichovi), ale ten nyní ani od nich ani od svých vlastních dětí a přátel netoliko nalezen, ale ani doptán býti nemůže; žádný neví, kam zašel, mnozí praví, že v Žitavě jejich auditorem jest. — Pak zas někteří herrnhutskou a teď opět helvetskou míti a ní se řídití chtějí; při všech pak těch sektách přece taky na Jana Husu a Martina Luthera nezapomínají, nýbrž je za patriarchy a proroky drží.“ Dále pak na str. 49 dokládá: „V lednu . . . , když k zapsání šli, za evangelíky pod augspurskou konfessi se vydávali. V únoru pikharty býti chtěli, ale nevěduce, jak tomu jméno dáti, podle městečka onoho Herrnhutu v Sasích ležícího, kdež ti pikharté posavad jsou, Herrnhuti se jmenovali. Nyní v březnu naspěch skrz pošly věděti si dávají, aby se všichni reformátorové jmenovali, a to prý proto, že pruský královský dvůr takový jest, protož až do Čech přijde, je všechny že hájiti a rozmno-

Zvláštním ochráncem a podporovatelem evangelíků reformovaných mu poddaných byl hrabě Filip Kinský na Rychmburku,⁴⁾ jako zase vojenský velitel pražský hrabě Wurmser vydatně podpíral vznikající sbory evangelické Aug. vyznání v Praze a okolí.

Z valné části však čeští evangelíci nemohli se odhodlati k volbě ani Augsburského ani Helvetského vyznání. Cítíce se u víře za jedno se starými bratrskými a husitskými spisy otců, v nichž četli dosud, hlásili se k víře otců, ke konfessi Bratrské, nazývali se Husity a p.⁵⁾

zovati, katolíky pak hubiti že bude.“ Po osmém dubnu 1782 pak poznamenává *Vavák* (str. 56): „Nyní k víře helvetské se přiznávají a pro lámání chleba . . . Když pak některý pán (některému z nich při komisi) řekl, proč pak raději kalvínskou víru nepřijímá, aneb chce-li ji, pověděl, že ne, že Bože chraň, ale helvetskou — ježto to jedno a stejné jest.“ Jeden z evangelíků, tázán byv při komisi: „Proč pak se k té helvetské víře přiznáváte?“ řekl: „Pro lámání chleba.“ „Co je to, je-li pak pravé tělo a krev Krista Pána?“ „Inu, toť já vím, že je to posvátný chléb“ (str. 58). — V květnu 1782 píše *Vavák* (str. 85): „Nyní v máji . . . začínají mluvit, totiž že prý přece jen není přes husitskou víru.“ — Koncem května 1782 poznamenává (str. 88): „Máj, pátý měsíc od vánoc již dobíhá a s ním taky snad pátá víra konec vezme, totiž husitská, kterou sice veřejně neprohlašovali, ale tajně, nebo v patentu stojí, že se nemá žádný k jiné víře přihlašovati a ji držeti, jen k těm třem, ježto dovolené jsou. Ačkoliv již všichni při svých exameních k té helvetské se přihlásili, nicméně nemají při ní žádné stálosti, přece praví, že proč pak se husitská nedovoluje, že by tu nejradyši měli. Knihy zajisté všechny, které mají, jsou vydání Jednoty bratrské, vůbec pikhartů, a víru mají helvetskou. To jsou zmatky.“ Srv. výše str. 635, pozn. — Ale již v červnu zmiňuje se *Vavák* (str. 88), že na některých místech, ale jen poskrovnu, se probouzí víra ariánská, na počátku pak července (str. 110 nsl.) poznamenává: „Zase k evangelické víře, ku které se po vánocích přihlašovali, zase nyní se přiznávají, že prý z té helvetské víry žádných českých knih k dostání není a pastorem helvetští v českém jazyku též že nikde nejsou, a že to nikda v Čechách ještě nebylo, a že proti tomu i ty žitavské knihy jednájí . . . a ani o ni nic v berlínských ani v žitavských knihách není . . . Veřejně nechali se slyšet, že již ne více helveti, ale evangelíci jsou a mnozí pro to jméno helvet hněvali se a bouřili, ježto jim před šesti nedělemi velmi milostné a příjemné bylo . . .“ I když *Vavák* zřejmě se zálibou konfessi ní neujasněnost evangelíků ve svém okolí zaznamenává a jich nestálost zveličuje a zevšeobecňuje, přece jsou jeho zprávy důležitý. Lze z nich poznati, že různé vlivy zevní působily na rozhodnutí evangelíků českých, ke které konfessi by se měli přihlásiti, zatím co sami toužili po nedovolené konfessi domácí.

⁴⁾ *V. Oliva*, Svratka. (Sborník histor. kroužku Vlast, 1909.) Ve Svratouchu na statku hr. Filipa Kinského v rychmburské kanceláři přihlásily se a obdržely svolení k přestupu k vyznání Helvetskému již 5. prosince 1781 104 rodiny s 529 dušemi.

⁵⁾ *J. A. Helfert*, O tak řečených blouznivcích náboženských v Čechách a na Moravě za císaře Josefa II., v Č. Č. M. 1877, str. 211, v pozn. 10. otiskuje z protokolu sepsaného v Náchodě dne 28. srpna 1782 výpovědi: „Já Johann Scholz nepřistupuji ani k helvetskému ani k augspurskému vyznání; od církve katolické ale proto odstupuji, poněvadž pod obojím způsobem velebná svátost oltářní se neposluluje.“ „Já Maximilian Dostál přistupuji k víře starých bratrův českých a odstupuji od katolického náboženství, protože velebná svátost oltářní pod obojím způsobem se neposluluje.“ A na panství polickém: „Já Václav Matiena přistupuji k víře starých bratrův českých“ atd. — *G. Lösche*, Von der Duldung, 91. — Ve

Mnozí z nich připojili se k vyznání Augsburskému či Helvetskému, když viděli, že jiné není dovoleno, a volili to, které se jim zdálo bližší.¹⁾ Ale mnozí jiní setrvali na svém přiznání k víře otců a nedali se pohnouti tak snadno, by se spokojili vyznáním povoleným. Úřadové učinili dotaz u vlády, jak by si měli počínati v takových případech. Císař zprvu 25. ledna 1782 ustanovil.²⁾ aby takové lidi pokládali za katolíky a dle toho s nimi jednali. Když však zmíněný dotaz došel do státní rady, císař schválil 24. března 1782 její návrh a dne 26. března ve smyslu návrhu toho vydal instrukci.³⁾ „Poněvadž je v zemi mnohem více tak zvaných Husitů než vlastních protestantů anebo reformovaných, a zvláště poněvadž Husité ti se svými podružnými sektami neliší se v učení tolik od katolíků jako protestanti a reformovaní..., císař — bez vselíkové veřejné změny dosavadních publikací — chce, aby Husité rovněž byli pojeti do tolerance poskytnuté v českých zemích dědičných protestantům, a tudíž... aby jim všem pod jménem Lutheránů mlčky bylo povoleno stavěti modlitebny, povolávati vlastní učitele a užívati kalichu.“ Než časem zanikli ti Husité, mezi ostatními dvěma vyznáními.⁴⁾

Svratouchu hlásili se někteří k vyznání tří stařích Bratří českých („secundum confessionem trium Fratrum Veterum“ anebo „secundum trium veterum Fratrum Bohemorum“). V. Oliva, tamže str. 49. — V Trnávce hlásili se evangelíci k vyznání Augsburskému, ale někteří oznámili, že jsou „víry evangelické apoštolské“, nebo „pravé víry evangelické“, a jeden „víry evangelické apoštolské konfessí Helvetské“. Ferd. Hrejsa, Evang. církev a. v. v Trnávce, str. 18. — Srv. výše str. 644, 3. — Na panství poděbradském skončen byl zápis evangelíků v srpnu 1782 a byl poslán vyšším úřadům. Zjištěno bylo Husitů 846, z nich 362 muži a 484 žen, evangelíků Augsburského vyznání 50, z nich 19 mužů, 31 žen, Helvetského vyznání 1490, z nich 852 mužů a 638 žen, v celku 2386, z nichž 36 osob se vrátilo zpět do katolické církve. Fr. J. Vavák, Paměti (Jind. Skopec, I., 2, str. 118).

¹⁾ V Telecíu jednotlivci se přihlásili: „Vyznávám tu svatou víru, kterou Kristus Pán ustanovil a svatí apoštolé kázali, podle křtaftu večere Páně v lámání chleba a pití kalicha Páně, kteréhožto náboženství konfessí aneb počet z víry Bratří Čeští vydali císaři Ferdinandovi I. ve Vídni l. P. 1535, jež se srovnává s vyznáním Helvetským“. Almanach jub., str. 153 a 154. Zvláštní je, že s vyznáním Helvetským srovnali Bratrskou konfessí z r. 1535 a neodkázali raději na vyznání pozdější, o němž by to spíše platilo. Snad minili vskutku vydání pozdější, ale označovali je dle r. 1535, ježto rok ten byl i na pozdějších vydáních označován.

²⁾ Hoch, Der österreichische Staatsrath, 367.

³⁾ Dvorní dekret ze 26. břez. 1782, gubern. dek. z 9. dubna 1782. Srv. Sammlungen der k. k. landesfürstlichen Verordnungen und Gesetze in materiis publico-ecclesiasticis von 1770 und folgenden Jahren. Praha 1782. II. díl, str. 147. Nr. LXX. — P. K. Jaksch, Gesetzlexikon im geistlichen Religions- und Toleranzfache für das Königreich Böhmen. Praha 1828. Sv. V., str. 74 nsl., 154. — Těž J. Prášek, Panování císaře Josefa II., str. 214.

⁴⁾ Jos. Procházka, Konfessí Bratrská, 1869, str. VII.: „Každý, kdo se po vydání patentu tolerančního r. 1781 hlásil k víře předků svých, k víře Beránkově, jak tehdy ji jmenovali, měl býti dle předpisu čtyry a dvacíti ranami holi odbyt“. Ale předpis ten, dv. dekret z 10. června a 18. září 1783 a j., se týkal doistů a „sogenanter Lampelbrüder“, tedy jen blouznivců. Jaksch, l. c. V., 160.

Přední starostí nových evangelických církví bylo — vedle volby konfesse — povolání nových kazatelů.¹⁾ Evangelické církve na Valašsku neprodleně volali své kazatele z blízkého luterského Slovenska. odkud i před tolerancí přicházeli na Valašsko kazatelé s nebezpečím života a tu přísluhovali tajně zástupům. Z Čech docházely prosby o kazatele zvláště superintendenta Čerňanského v Štávnici.²⁾ jiní pak obraceli se do Modré,³⁾ jiní pak psali slovenskému faráři Michalu Institorisovi Mošovskému⁴⁾ v Prešpurku. Reformovaní pak, jako z Javorníku, žádali superintendenta reformovaného v Miškovci, Samuela Szalaye, o kazatele. Hrabě Filip Kinský poslal 2. ledna 1782 psaní⁵⁾ vídeňskému dvorskému agentu Samuelovi z Nagye⁶⁾ s žádostí, by psaní to zaslal příslušnému superintendentu Helv. vyznání. Žádal pak v něm o nějakého hodného duchovního správce a kantora pro své poddané. Samuel z Nagye poslal psaní to superintendentu Samuelovi Szalayovi.⁷⁾ Jiní zase obraceli se do Žitavy⁸⁾ s žádostí o českého kazatele. Počátkem roku 1782 někteří evangelíci z Čech zvláštními posly žádali ředitelství ochranovské Jednoty bratrské

¹⁾ Císař Josef II. na aktu z 23. prosince 1781 (viz výše str. 641, 1.), ve kterém byla posuzována zpráva pražského gubernia o různých nepřístojnostech v Sloupnici u Litomyšle (v Sloupnici rozbíta byla lucerna u sochy Jana Nepomuckého, jemuž nad to uraženy obě ruce; na hromadě, v níž čteno nařízení o toleranci, zpívali evangelíci „luterské písně“ a nutili prý své ženy, aby se přihlásily s nimi k evangelické víře, sice že je vyženou, činili prý též nároky na kostel v Krouně, Otradově, Ranné a Perálcí) poznamenal císař mimo jiné, že v zájmu pokoje mají býti povolání pokojní evangelíci duchovní „aus den diesseitigen Ungarischen Landen oder dem Teschnischen alsogleiche.“ — V tom smyslu vydán byl výnos 16. ledna 1782, aby evang. faráři mohli býti povoláni z Uher a z území těšínského. Památka roku slavnostního, 1863, str. 157.

²⁾ Na radu generála Wurmsera obrátili se evangelíci v okolí Roudnice s žádostí o kazatele do Štávnice. Almanach jub., 41.

³⁾ Viz dále na str. 648, pozn. 5. a 6.

⁴⁾ Srv. Jar. Vlček, Dějiny české literatury, 1898, II., 1., str. 306.

⁵⁾ Just. Szalatnay, Ze zápisků Jana Végha, str. 6, pozn. otiskl zmíněný dopis. Heřman z Tardý, O prvních kazatelích, str. 11.

⁶⁾ Také evangelíci Augsb. vyznání z Trnávky a reformovaní z Chvaletic žádali dvorského agenta Samucla z Nagye o sprostředkování své žádosti. Ferd. Hrejsa, Evang. církev a. v. v Trnávce, str. 22. — R. 1783 obrátili se evangelíci Helv. vyz. z Hor. Vilimovic na Moravě svými posly k dvorskému agentu Drozdilkovi do Vídně, prosíce o radu a zastání, a ten se jich též horlivě zastal. Českomoravská Jednota, 1906, str. 122.

⁷⁾ Vídeňská vláda prostřednictvím dvor. agenta z Nagye a dále prostřednictvím uherské dvorské kanceláře žádala rovněž reformované superintendenty v Uhrách o kazatele pro nové evangelické církve. Heř. z Tardý, O prvních kazatelích, str. 12. — Památka roku slavnostního, 1863, str. 164.

⁸⁾ V Žitavě byl duchovním správcem Vodička. Srv. výše str. 597, 2. Církev tamní v ten čas již jen živořila. Žitavští později sami povolali si kazatele z Čech, Jana Borota z Krabčic.

v Barby u Magdeburku o kazatele a učitele, ježto prý by několik tisíc v Čechách rádo se hlásilo k této církvi.¹⁾ Rakouský vyslanec v Drážďanech byl důvěrně o tom zpraven saským ministerstvem, jemuž předseda Jednoty bratrské v Barby v té věci byl dopsal a tázal se hraběte Kounice o radu dopisem ze 27. února 1782. Ale vídeňská vláda zvěděvši o tom, přikázala českému a moravskému guberniu, aby nad takovými posly bylo bděno a jednání jich bylo překaženo. Nad to povolávání českých kazatelů ze sborů někdejších emigrantů bylo značně ztíženo dvorským dekretem ze 13. března 1782, který byl vydán pro správní obvod moravsko-slezského gubernia. Jím bylo sice dovoleno povolávat kazatele z německé říše, ale s výjimkou Pruska a Pruského Slezska.²⁾ Tím bylo téměř znemožněno hledati kazatele v emigrantských církvích, a tak jediným místem, odkud bylo lze povolávat české kazatele obou vyznání, byly Uhry.

Z Uher vskutku přišli kazatelé téměř do všech českých sborů v Čechách i na Moravě. Nejdříve přicházeli slovenští luterští kazatelé.³⁾ První přišel Jan Hrdlička 21. prosince 1781 na Vsetín.⁴⁾ A za ním přišli četní jiní, do Hošťálkové, Roušky, Liptálu, Jasené, Rusavy, Vel. Lhoty a j.⁵⁾ V Čechách konány byly první evangelické bohoslužby zvoleným duchovním správcem ve stodole v Krucemburku 9. června 1782.⁶⁾ Konal je pastor Jan Láho. Za ním přišel Krist. G. Schmidt z Erlangu do Prahy a konal tu 15. září 1782 první německé kázání a stal se vojenským kazatelem pluku generála Wurmsera.⁷⁾ Za ním pak přišla opět řada českých kazatelů,⁸⁾ mezi nimi

¹⁾ Zpráva G. Wolfa, otištěna v českém překladu v *Bratrských listech*, 1904, str. 76. — *Justin Prášek*, Panování cis. Jos. II., str. 223. — G. Lösche, Von der Duldung zur Gleichberechtigung, str. 86.

²⁾ G. A. Skalský, Die Bewerbung der Ausländer um das geistliche Amt in Österreich (Der alte Glaube, 1909, str. 455). Zákaz ten platil do roku 1812. Srv. *Gustav Frank*, Toleranční patent, str. 72.

³⁾ První německé bohoslužby v Brně konal o vánocích 1782 Siegfried Heine Riecke. G. Frank, Toleranční patent, str. 72.

⁴⁾ *Almanach jub.*, 1881, str. 256.

⁵⁾ Dne 1. ledna 1782 kázal Ondřej Orgony v Hošťálkové a Ondřej Sloboda v Roušce (*Jos. Lukášek*, Příspěvky k dějinám moravsko-sukdolského seniorátu, Hus, 1910, str. 43). — Dne 25. ledna 1782 přišel Ondřej Lačný z Trenčína do Liptálu (*Památka slavnostního roku*, 1863, str. 147, 151, 160). — Do Jasené přišel Martin Marček s volační a ordinační listinou danou mu v Modré 14. února 1782 pro Vizovice (*Otmář Hrejsa*, Dějiny ev. církve a. v. v. v. Jasené, str. 23). — V Rusavě konal první bohoslužby Ondřej Lehotský 29. května 1782 (*Almanach jubilejní*, 1881, str. 252).

⁶⁾ *Almanach jub.*, str. 236. — Dne 30. března 1782 psal Ond. Karel Hitschman, direktor panství polenského, evangelickému superintendentovi v Modré a žádal o duchovního správce pro Krucemburk. Jan Láho přišel 29. května 1782, *Památka roku slav.*, 1863, str. 159 a 160.

⁷⁾ *Jos. Růžička*, Diplomatische Geschichte der deutschen ev. Gemeinde A. C. . . . in . . . Prag, str. 36.

⁸⁾ Dne 13. listopadu 1782 přišel J. Csonka do Trnávky, 10. prosince 1782 Samuel Pulliny do Ctínovsi, koncem roku 1782 Mat. Markovic do Prahy a Št. Šimko

ještě koncem r. 1782 do Prahy Matěj Markovic, a konal první bohoslužby na Nový rok 1783.

S radostí byli přijati v nově utvořených sborech. Ale brzy v některých sborech počala se jevití nemalá nedůvěra a vznikala nespokojenost a odpor, až i spory a roztržky. Slovenští kazatelé přinášeli s sebou a zaváděli do církví dle slovenského způsobu krucifixy,¹⁾ bílé komže, stavěli oltáře s obrazy a hořícími svíčkami, při večeři Páně užívali oplatek a konali služby boží s hojnou liturgií, zpívající modlitby, jak to vše bylo zvykem na Slovensku. Ale v Čechách a na Moravě tajní evangelíci odvykli skoro napořád tomu všemu a navykli si na prosté bohoslužby konané tajně beze všech obřadů, a proto jim bylo vše, co nějak upomínalo na katolické řády bohoslužební, podezřelé a budilo v nich jen odpor.²⁾ Mnozí z nich kladli důraz na lámání chleba. Někteří kazatelé vědouce, že to vše jsou jen věci podřízené a nikterak podstatné, v y h o v ě l i lidu, zavedli jednoduché bohoslužební způsoby, odložili komži i krucifixy i obrazy oltářní a zavedli lámání chleba při večeři Páně. Zvláště v Čechách³⁾

do Křížlic; potom přišli Sam. Rutkay do Humpolce, Jan Michnay do Opatovic, Štěp. Hosu do Heřmanových Sejí (něm. církve) a Borot do Habřiny. *Památka roku slavnostního*, 1863, str. 160.

¹⁾ Tak v Hořátcích. *Almanach*, str. 106.

²⁾ Obsírně se o tom zmiňuje *Štěpán Leška*, Rozmlouvání jednoho Helvetského vyslance s evangelickým Aug. vyznání Čechem, 1784. Srv. výše str. 637, 1.

³⁾ Tak v Trnávce, Kovánci, Černilově, Lipkovicích, v Praze a j. Srv. *Ferd. Hrejsa*, Ev. církve a. v. v. Trnávce, str. 26. — Samuel Pulliny odešel 28. října 1784 ze svého sboru v Ctíněvsi u Lipkovic, při němž zůstalo jen 45 rodin Aug. vyznání, a na žádost těchto rodin poznamenal 27. října 1784 do povolací listiny svého nástupce tyto výminky: „Aby se církevní shromáždění Aug. vyznání zbytečnými ceremoniemi neobtěžovalo, nepostavujž se oltář s nějakými svatými podobiznami a rytinami, místo oltáře užívej se v chrámě stůl Páně; duchovní neobláčeť se v komži, nedělej při službách Božích kříž . . . ; sv. evangelia a epištoly, slova ustanovení večeře Páně a kolekty nezpívej“. *Heř. z Tardý*, Památník, 1863, str. 149. — Až nápadně jevila se tato svéráznost v české evangelické církvi Aug. vyz. v Praze, jak o tom podává zprávu *Riegger*, Archiv der Geschichte u. Statistik, insbesondere von Böhmen, II. Th., Drážďany 1793, str. 385 nsl. Líčí církevní bohoslužby německé církve a církve české, jež jsou ovšem v obou těchto církvích pražských podobny, leč v české církvi „die Meisten bedienen sich seit der Fasten des jetzigen Jahres statt der Hostien . . . des gesäuerten hausbackenen Brodes beim h. Abendmahle. Nimmehr liegen auf einem Teller sowohl Hostien als Brodt, davon jeder Communicant verlangen kann, was ihm beliebt.“ Toliko prý při večeři Páně nemocným užíváno bylo hostií. S podivením vypráví dále: „Im deutschen Gottesdienst wird zum Gesang die Orgel gespielt, bei den Böhmen hat sie seit dem Neujahr schweigen müssen, und zwar aus der Ursache, weil die böhm. Brüder, von denen sie herkommen und denen sie nachzuzahlen suchen, ebenfalls keine Orgel gehabt haben sollen; so elend ihr Gesang auch manchmal beschaffen ist.“ Zmiňuje se, že mnozí čestí evangelíci nemohou „keine Hostien beim h. Abendmahle leiden, . . . keine gesungenen Kollekten, . . . keine Orgel, . . . keinen Altar, . . . kein Kreuz noch dessen Zeichen . . . noch weniger Bilder . . . Noch sonderbarer ist, daß Herr Markowitz im deutschen Gottesdienst beim Segensprechen, bei der Konsekration, bei der Taufe und sonst das Zeichen

se tak stalo. Jich církev rády to viděly a byly spokojeny a ani se nevzpíraly, když později po několika desetiletích na místě lámání chleba tu a tam poněkud byly zaváděny oplatky, anebo svíčky a obrazy. Kde však slovenští kazatelé nevyhověli lidu, ale bezohledně trvali na způsobech na Slovensku oblíbených, odvracel se evangelický lid od nich, vytýkal jim katolický kvas,¹⁾ hledal si jiné duchovní, kteří by lépe vyhověli touze jeho srdce,²⁾ a našel je mezi reformovanými v Uhrách.

První reformovaní kazatelé přišli z kruhu nečetných slovenských reformovaných kazatelů, kteří ovšem znali slovensky. Přišli o 8 měsíců později než první luterští. Dne 26. srpna 1782 přišel Michal Blažek,³⁾ vynikající duchovní správce, z Debrecína do Nosislavě, v září pak 1782 František Kováč z Kamenice u Košice přibyl do Rychmburka a odtud pak do Krouny,⁴⁾ a s ním přišel učitel Michal Vincenc, který pak převzal úřad duchovního správce ve Svatouchu.⁵⁾ Dále přišel Pavel Šlachta do Klobouk na Moravě a Joel Jessenius do Chvaletic 15. října 1782,⁶⁾ o pět neděl dříve než luterský Csonka do sousední Trnávky. Z Chvaletic Jessenius působil v zájmu reformovaném v širokém okolí, maje dovolení navštěvovati

des Kreuzes macht, das selbst der ordentliche deutsche Prediger Herr Schmidt unterläßt, solches aber im böhmischen Gottesdienst selbst bei der Konsekrierung nicht machen darf, aus Furcht, es möchten einige, denen solches anstößig vorkommt, zur reformierten Kirche übertreten, womit sie drohen, sobald es nicht nach ihren Köpfen gehet.“

¹⁾ Evangeličtí faráři Aug. vyznání byli pokládáni docela za zakuklené katolické kněží. *Boh. Molnár*, Počátkové luterských sborů v Čechách, Josefa Dobiáše Časopis historický, 1881, str. 192. — Anebo bylo jim vytýkáno, že prý vyznání Augsburské „má ještě mnoho kvasu papežského“, a že prý Augsburská „papeže za ocas drží“ anebo že „jednou toliko nohou vyšli z papežství“. *F. Hrejsa*, Ev. církev a. v. v Trnávce, str. 20 a 21. — Srv. též *Štěpán Leška*, Rozmlouvání, str. 9.

²⁾ Pastor Hrdlička na Vsetíně psal r. 1782 svému superintendentu Janu Čerňanskému v Štávnici, že prý musí upřímně vyznati, že rodiny tamní jsou více reformované nežli luterské. Superintendent Čerňanský psal pak reformovanému superintendentovi Samuelovi Szalayovi v Miškovci: „Pošli, milý Bratře, kazatele Tvého vyznání do Čech a na Moravu, neboť moji nejsou tam vítáni.“ *Ze zápisků J. Végha* (Szalatnay, 1882), str. 6. — *Heřman z Tardy*, O prvních kazatelích, str. 10.

³⁾ Srv. *Památka . . .*, 1863 (*Heř. z Tardy*), str. 237. Michal Blažek vracel se z Nizozemska ze studia do Uher, setkal se ve Vídni s dvěma nosislavskými evangeliky a byl požádán, by přijal u nich duchovní správu.

⁴⁾ *Just. Szalatnay*, Ze zápisků Jana Végha, str. 7 nsl. — *V. Oliva*, Svratka (Sborník historického kroužku Vlast, 1909, str. 49 nsl.).

⁵⁾ Tamže. Matriky ve Svatouchu byly zřízeny koncem prosince 1782.

⁶⁾ Téhož dne konal bohoslužby s kázáním. *Památka*, 1863, str. 165. — Srv. Csonkovu zprávu, *Ferd. Hrejsa*, Ev. církev a. v. v Trnávce. — Srv. *Ze Zápisků Jana Végha*, str. 8. Jessenius byl bezpochyby potomek českých vystěhovalců. Byl již v Uhrách znám pro svůj nepořádný život. I byla obava, „aby v Čechách skrze něho evangelium pohaněno nebylo“. I ve Chvaleticích zachovaly se o něm zprávy zarmucující o jeho životě. Přes to působil úspěšně v zájmu reformované církve.

nově se tvořící reformované církve.¹⁾ Koncem pak roku 1782²⁾ a v r. 1783³⁾ a v letech následujících přišel na Moravu a do Čech velký počet maďarských reformovaných kazatelů,⁴⁾ povzbuzen pro práci mezi českými evangeliky superintendentem Szalayem. Kazatelé ti, ač nedovedli česky, byli radostně přijati. Pro neznalost češtiny nemohli se sice snadno porozuměti v otázkách učení — než patrně otázka učení tu valně nerozhodovala —, ale za to při bohoslužbách zaváděli způsob zcela jednoduchý, jaký si lid přál, bez obrazů, krucifixů, svíček, komží, a při večeři Páně lámali chléb. Někteří slovenští luterští kazatelé musili ustoupiti, a jich místo zaujali maďarští reformovaní kazatelé.⁵⁾ Jiné evangelické církve se rozdělily v polovice Augsburského a Helvetského vyznání.⁶⁾

O něco později přišli dva kazatelé⁷⁾ přece jen z emigrantských církví, totiž z Bedřichova Hradce u Opola, oba reformovaní, totiž Jakub Theofil Štětinius (1785) do Bučiny v Čechách, později do Nového Města na Moravě, a jeho bratr Timotheus Aron Štětinius do Veselí, oba z rodu, jenž měl původ z Velkého Újezda u Litomyšle.

Tak vznikl vedle skrovnějšího počtu evangelických církví Augsb. vyznání třikrát větší počet sborů vyznání Helvetského. Pozoruhodné je, že při volbě konfessí nerozhodovalo snad nikde učení,⁸⁾ ale za to všude

¹⁾ Dne 16. listopadu 1781 kázal v Nové Vsi u Kolína v jedné stodole a posluhoval večeři Páně. Přijeli tam mnozí evangelici i z Milčic, dne 18. prosince 1781 přijel do Limuz na panství škvoreckém a konal shromáždění, dne 20. prosince přijel do Kšela, ale černokostelecký ředitel nedovolil mu konati bohoslužby. Dne 5. února r. 1783 přijel opět do Lysé a konal služby Boží a večeři Páně, dne 23. února 1783 byl v Chleběch. *F. J. Vavák*, Paměti (*Jind. Škopec*, I., 2, str. 127 nsl., 159). Také byl v Byškovcích u Libiše. *Almanach jubilejní*, str. 15. — Všude tam vznikly pak církve evangelické Helvetského vyznání.

²⁾ Koncem roku 1782 přišel Štěpán Breznay do Javorníku na Moravě, Pavel Szent-Martony do Jimramova, Sam. Szalay do Prosetína, *Heřman z Tardy*, O prvních kazatelích, str. 18.

³⁾ V lednu 1783 přijel do Semtěše Emerik Csider, v březnu Štěpán Gál do Telčic a Matěj Bača do Klášteřa, v květnu 1783 přijelo do Čech kazatelů reformovaných pět, v červnu třináct, v červenci jeden a v prosinci osm. *Historický kalendář na rok 1784*. — *Just. Szalatnay*, Ze zápisků Jana Végha, str. 8 nsl. — *Památka roku slavnostního*, 1863, str. 165 nsl.

⁴⁾ *Heřman z Tardy*, O prvních kazatelích, str. 26. V celku přišlo do roku 1815 na 72 kazatelů reformovaných z Uher do Čech a na Moravu, z nichž však se 30 vrátilo. Z nich 50 šlo do Čech, 22 na Moravu.

⁵⁾ Tak v Liptále, Rouštcě, Zádveřicích, Prusinovicích, Hořátcích.

⁶⁾ Tak na Vsetíně, ve Vel. Lhotě, Čerňavě a ve Ctiněvsi, ze kterého sboru vznikly reformované Lečice a Krabšice a luterské Lipkovicce.

⁷⁾ *Heř. z Tardy*, O prvních kazatelích, str. 22.

⁸⁾ V Liptále prohlásilo se sice 167 rodin pro Helvetské vyznání s poukazem na to, že jich knihy nesouhlasí s knihami luterskými (*G. Lösche*, Luther, Melanthon und Calvin, str. 227, dle aktů státní rady z 31. prosince 1783 v c. k. dom. dvor. a stát. archivu ve Vídni), ale i tu myslili asi v prvé řadě na stránku liturgickou.

liturgické formy. Lze to pochopiti. Rozhodovalo — vedle zmíněných osobních a knižních vlivů a styků — to, co bije do očí a je nápadné. Českým evangelíkům záleželo na prostých způsobech bohoslužebních na rozdíl od katolické nádhery, od níž se rozhodně odvraceli. Dogmaticky byli evangelíci v Čechách tak málo přesvědčeni kalvínského, že jim jméno „Kalvín“, jak byli v Uhrách reformovaní nazýváni, bylo zlou nádávkou.¹⁾ Ale pro liturgickou jednoduchost²⁾ přece raději volili vyznání reformované, a to tím spíše, ježto reformovaní kazatelé rádi navazovali na tradice Českých Bratří,³⁾ zatím co luterští kazatelé slovenští z valné části lpěli na tradicích a zvycích lutersko-slovenských, vzpírajíce se vyhověti touze lidu po prostých formách bohoslužebních.

Toto navazování na dřívější tradice jevílo se zvláště zřejmě ve vydávání spisů potřebných pro nové církve, tedy v církevní literatuře obou vyznání. Evangeličtí kazatelé Augsburského vyznání pečovali, jak se to dalo i na Slovensku, o upevnění Augsburského vyznání, jež r. 1782 vyšlo nově v Drážďanech v českém jazyku,⁴⁾ obstarali nová vydání Luterova Malého katechismu,⁵⁾ různých zpěvníků⁶⁾ a jiných vzdělávacích knih, přidržující se nejvíce předloh německých a slovenských. Také reformovaní kazatelé dbali o zakořenění způsobu reformovaného v českém lidu, ale činili tak, z valné části — jako kdysi J. Th. Elsner v Berlíně — opírajíce se o spisy Českých Bratří a za své je prohlašující. Superintendent Blažek byl v živém styku s českým reformovaným kazatelem v Berlíně, Krist. Fridr. Elsnerem.⁷⁾ Katechismy vydané r. 1748 J. Th. Elsnerem,⁸⁾ jichž bylo užíváno v českých emigrantských

¹⁾ Srv. *Ferd. Hrejsa*, *Evang. církev a. v. v Trnávce*, str. 28, 29. — *Jos. Dobiáš*, *Časopis historický*, 1881, str. 10, pozn. 3. — *Štěp. Leška*, *Rozmlouvání jednoho Helvetského vyslance . . .*, 1784.

²⁾ Pastor *Žambokvěty* v Jasené na Moravě psal o tom (*Otmár Hrejsa*, *Dějiny ev. církve a. v. v Jasené*, str. 25): „Čehož (totiž rozdělení ve více) velkou příčinou byli částečně sami z Uher přišlí kazatelé, kteří neopatrností svou chtěli v celosti obřady v uherských církvích užívané i v moravských církvích zavést, čemuž lid, přivyknutý nebyl a za katolické obyčeje je pokládal. Větší však příčinou toho rozdělení byli misionáři, kteří lidu augšpurské vyznání jako papežské vyobrazovali, zpěv žalmů schvalovali, a že nic kazatelé (totiž reformovanému) platiti nebudou, slibovali.“ — S tím srv. zprávu pastora *Csonky* v Trnávce (*Evang. církev a. v. v Trnávce*, str. 20), dále *Česko-bratrského hlasatele*, 1849, str. 175, *Česko-bratrský kalendář*, 1850, str. 144 nsl. a *Štěp. Lešky*, *Rozmlouvání*, 1784.

³⁾ Srv. náležující odstavec na str. 652 a 653.

⁴⁾ Viz dále v hlavě 90.

⁵⁾ *J. Jungmann*, *Historie*, VI., 401 nsl.

⁶⁾ Tamže 377 nsl.

⁷⁾ *Heřman z Tardy*, *Konfessi Helvetská*, 1885, str. XIII.

⁸⁾ J. Th. Elsner, *Mléko čisté pravdy Boží*, t. j. Katechismus pro mládež církvi českých bratrských, 1782; — jakož i: *Katechismus bratrský*, aneb první počátky křesťanského učení Jednoty Bratří českých. *Památka*, 1863, str. 256.

církvích reformovaných v Prusku a Slezsku,¹⁾ byly nyní vítány i v Čechách a na Moravě v nových sborech Helvetského vyznání. Jiné dva katechismy byly vydány s výslovnou poznámkou na titulu: „Krátký katechismus křesťanský pro mládež Bratří Českých“ v Praze r. 1785 a „Malý katechismus evangelický pro církve obnovené Bratří Českých“ v Praze r. 1785.²⁾ Než vydávány byly i katechismy jiné, jako „Krátká příprava takových dítek, kteréž ponejprv chtějí přistoupiti k sv. večeři Páně podle řádu helvetské konfessi“, vydaná neznámým spisovatelem, a podobný katechismus vydaný r. 1783 Véghem: „Krátká příprava k sv. večeři Páně v otázkách mládeži církvi českých obnovených předložene“.³⁾ Superintendent Blažek vydal v Brně r. 1783 znova výše zmíněný katechismus Heidelberský, vydaný v době předbělohorské Akanthido-Mitsem.⁴⁾ Také byl Heidelberský katechismus podruhé tiskem vydán v Kutné Hoře r. 1784 v českém jazyku,⁵⁾ a vydáván pak častěji v různém zpracování. Také modlitební knihy⁶⁾ bratrské a bratrské žalmy⁷⁾ byly znovu vydávány. Josef Szalay, pastor v Lysé, vydal r. 1784 Helvetskou konfessi⁸⁾ ale píše v úvodu,⁹⁾ že neměl v úmyslu ji „vůbec na světlo dáti“, a že byl by zatím dost na tom měl, „aby pro nedostatek exemplářů konfessi Bratří Českých“ přetištěna byla. Než poněvadž ví, „žeť mnozí jsou, jenž naprosto žádného o ní (Helvetské konfessi) vědomí nemají, a žeť jich více jest, jenž ji, ač prve o ní ani hrubě neslychali, ovšem ji nečítali, neprávě zlehčují a potupují, i též poněvadž nejmilostivějšího císaře našeho vůle ta jest, a bychom, byť i jedné myslí a jednoho učení církve naše s Bratrskými byly, předce nic méně sebe Reformáty nazývali: toto tedy Helvetské vyznání vůbec na světlo ponejprv dáváme.“ Ale právě tehdy přiměl superintendent Blažek kazatele Elsnera v Berlíně, aby opatřil české vydání Helvetské konfesse pro reformované v Čechách a na Moravě, a tak r. 1784 o velkonocích došlo k jejímu vydání i v Berlíně.¹⁰⁾ Vydavatel¹¹⁾ v úvodě dokazuje souhlas učení reformovaného a bratrského a dokládá: „Všem

¹⁾ „Mléko čisté pravdy Boží“ ještě r. 1863 bylo zavedeno ve školách ve sborech reformovaných ve Slezsku. *Památka*, 1863, 256.

²⁾ *Památka*, 1863, str. 255.

³⁾ *Památka*, 1863, str. 254.

⁴⁾ Srv. výše str. 570. — *G. Lösche*, *Luther, Melanthon und Calvin*, str. 219.

⁵⁾ *Památka*, 1863, str. 255.

⁶⁾ *Heřman z Tardy*, *O prvních kazatelích*, str. 24.

⁷⁾ *J. Jungmann*, *Historie lit.*, str. 377 nsl.

⁸⁾ Viz dále v hlavě 90.

⁹⁾ *Krátké a sprosté vyznání* a vysvětlení Víry čisté křesťanské, 1784, str. A 7. Předmluva je z 10. ledna 1784.

¹⁰⁾ Viz dále v hlavě 90.

¹¹⁾ *Památka*, 1863, str. 259. — Předmluvu této konfesse otiskly *Hlasy ze Siona* z r. 1904 na str. 191—193. — Také byla vydána v ten čas katolickým knězem v českém jazyku *Helvetica prior*, ovšem za tím účelem, by kritikou této konfesse Helvetské čtenáři se dali odvrátiti od Helvetské konfesse vůbec. Srv. dále v hlavě 90.

tedy věrným a milým ostatkům starých Bratří českých v Čechách i v Moravě podává se konfesse tato helvetská na česko přeložená ne jako nová neb cizí nějaká, nýbrž jako domácí, s konfessemi Bratří českých se srovnávající a od nich samých za pravověrnou držaná. Tak navázali reformovaní kazatelé rádi a velmi vhodně svoji konfessi na České Bratry a na jich spisy a učení a tím získali srdce lidu pro vyznání Helvetské do těch dob lidu českému neznámé. Polemický spis I. g. Bogislava, „Reformirtského smyslu bratří Češi“¹⁾ poznovu r. 1783 vydaný, přikře namířený proti Luterským, působil v téměř směru.

Slovenský evangelický farář Aug. vyz. Michal Institoris Mošovský²⁾ v Prešpurku, rádce a ochránce českých evangelických církví Augsburského vyznání, s podivením viděl, jak čeští evangelíci pro zevní způsoby bohoslužební, zvláště při večeři Páně, z valné části obraceli se k vyznání Helvetskému, a jen menšina zůstala při vyznání Augsburském, a i ta byla ohrožena. Chtěl tudíž české evangelíky poučiti z dějin o sporné konfessijní otázce. Proto napsal již 30. listopadu 1782 a vydal r. 1783 „Listovní odpověď k Augsburského vyznání Čechům a Moravanům na jejich otázku: Jest-li lámání chleba při s. Večeři Páně potřebné?“³⁾ v níž sporné otázky klidně vylicil, a připojil nové vydání České konfesse,⁴⁾ by jim tak víru otců připomněl co nejživěji. Ve spor konfessijní zasáhl také Štěpán Leška⁵⁾ a Jan Láha⁶⁾ apologeticko-polemickými spisy ve prospěch vyznání Augsburského, Mich. Institoris pak r. 1785 vydal „Potřebné ponapravení omylného spisu...“⁶⁾ Ale polemickými a apologetickými spisy vydávanými na obou stranách konfessijní roztržka se nezmírnila, nýbrž jen vzrostla. Bylyť spisy ty čítány ne tak odpůrci, jako stoupenci pisatelů, a ti byli jimi ovšem utvrzováni v odporu ke straně druhé.

Tak se čeští evangelíci, kteří stejně byli zbytky někdejší české církve, i novoutrakvistů i Bratří, a byli tudíž vlastně v podstatě jednotni, rozdělili ve dvě tělesa, a oddali se konfessi Augsburské a Helvetské, a domácí konfesse, v nichž jich otcové vyslovili své náboženské přesvědčení, i Česká i Bratrská, zůstaly stranou. Stalo se tak

¹⁾ J. Jungmann, Historie lit. čes., VI., 1766. — Viz výše str. 626, 3. — Srv. o spisu tom, co uvádí G. Lösche, Von der Duldung, str. 234. Zvláště na Moravě spis ten působil k rozšíření smýšlení reformovaného ve sborech evangelických, poněvadž dokazoval, že staří „Moravští Bratři“ byli vlastně reformovaní a nikoli stoupenci Lutheránů, kteří prý k crucifix, obrazy kostelní, hostie a komži podrželi z církve katolické, o čemž všem reformovaní a „Moravští Bratři“ nic nechtěli vědět.

²⁾ Jaroslav Vlček, Dějiny české literatury, II., I, str. 306.

³⁾ Viz dále v hlavě 85.

⁴⁾ Zvláště zmíněným již spisem „Rozmlouvání jednoho Helvetského vyslance...“

⁵⁾ J. Jungmann, VI., 1778, „Veytah některých hlavních otázek...“

⁶⁾ Tamže, č. 1784.

proti přání evangeliků českých a jediné vlivem různých okolností a zvláště nátlakem vlády, která sice dala evangelikům toleranci, ale omezila ji na vyznání v říši svobodná, vyloučivši z ní konfesse domácí. Tak byl dosavadní vývoj konfessijní českých evangeliků značně pozmeněn, zvláště pokud jde o zevní stránku. Vnitř zůstali čeští evangelíci i na dále tím, čím dotud byli, totiž zbytky někdejší strany pod obojí dle řádu administrátorova a seniorova, ale podřídívše se konfessi Augsburské a Helvetské, tím ve značné míře podřídili se i vlivům obou těchto konfessí. V mnohém směru byl vliv ten sice dobrý, ale v jednom směru stal se osudným: rozdělil zbytky české reformace, jež měly dotud stejný vývoj,¹⁾ podle těchto dvou vyznání v různé církve a do jisté míry je vzájemně odcizil a spolu je částečně odloučil i od vlastní minulosti. A tyto konfessijní poměry mezi českými evangelíky, ustálené v době toleranční,²⁾ zůstaly bez valných změn pak přes 130 let až do nynější doby.

Koncem roku 1787³⁾ bylo v Čechách,⁴⁾ nepočítáme-li evangelíky německé, asi 7000 českých evangeliků Aug. vyz. v 9 církvích a 33.975 českých evangeliků Helv. vyz. v 36 církvích. Obyvatelstva v Čechách bylo tenkrát v r. 1786 2,757.910 duší.⁵⁾ Na Moravě bylo tenkrát asi

¹⁾ Just. Szalatnay, Některé poznámky o zakládání evang. sborů aug. a helv. vyznání (J. Dobiáš, Časopis historický, str. 235): „Byloť tu v obou confessích něco zvláštního, domácího, českého, vyrostlého z těch podetnutých kořenů Jednoty Bratrské, a mohlo snadně býti spojeno, kdyby nebylo bývalo i tehda lidských vášní, které se mezi to vložily.“ — Nesprávné je domnění (J. Jungmann, Historie lit. čes., str. 346), jakoby potomci církve pod obojí v době toleranční se byli připojili k církvi evangelické (Aug. vyz.), a potomci Českých Bratří k vyznání Helvetskému. Ve skutečnosti vznikly některé luterské sbory právě tam, kde kdysi bývaly sbory bratrské (Hodslavice, Nový Jičín, Štramberk, Sukdol a j.), právě tak jako i některé sbory reformované. Na druhé straně vznikly četné sbory reformované tam, kde Bratři nebylo (jako v Jimramově, Chvaleticích a j.) zrovna tak jako i sbory luterské. Srv. Jan Karafiát, Reformované listy, 1901, str. 14. Správné jest, že evangelické církve i Augsb. i Helv. vyznání za doby toleranční stejně vznikly ze všech zbytků někdejší české církve, ať to byli kdysi pod obojí různých směrů, či Bratři.

²⁾ Václav Řezníček, Jana Leopolda Haye Zpráva o visitaci far kraje čáslavského... 1783, podává zprávy o počtu evangeliků v jednotlivých obcích z r. 1783.

³⁾ Riegger, Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, VI., 1788, str. 108 a 116. Evangeliků Augsb. vyz. bylo tenkrát v Čechách 10.237 v 12 sborech, z nichž 9 bylo českých a 3 německé. — O počtu evangeliků v zemích rakouských v letech 1782—1788 viz Hock, Staatsrath, 351.

⁴⁾ Podrobné zprávy o církevních poměrech, počtu duší a povolení k založení sborů v době toleranční podává na základě zprávy superintendenta Frant. Kovace podané r. 1786 zemskému guberniu (místodrž. archiv, Publ. fasc., 82, Nr. 19) Kam. Kvořta ve své rukopisné práci o tolerančním patentu, již jsem mohl tuto užítí, začož jsem srdečně vděčen.

⁵⁾ Jan Rulík, Kalendář historický, I., 1780—1797, vydaný r. 1797, na str. 13. píše, že r. 1788 počítalo se v království Českém 44.700 příbuzných Augsb. a Helv. vyznání v 36 církvích Helv. a 12 Augsb. vyznání.

12.000 českých evangelíků Aug. vyz. v 10 církvích a asi 25.000 českých evangelíků Helv. vyz. v 15. církvích. Obyvatelstva moravského¹⁾ pak bylo roku 1785 přes 1.160.000. Všechny evangelíků v říši, mimo země uherské, bylo v prosinci r. 1787 132.870 se 140 duch. správci.

Vedle evangelíků bylo ještě dosti hojně náboženských blouznivců, kteří si z dob protireformace uchovali odpor ke katolicismu, ale nábožensky sami sobě zůstaveni, utvořili si zvláštní často dosti nejasný, nábožensko-filosofický světový názor,²⁾ tak že nejen zůstali cizí církvi katolické, ale ani s evangelickými církvemi společně jíti nechtěli.

Nově utvořená česká církev evangelická Augsburského i Helvetského vyznání rozvíjela se jako církev tolerovaná velmi pomalu. Již to bylo zvláštní, že tajní evangelíci se našli jen poskrovnu v městech, ale za to četně mezi obyvatelstvem venkovským.³⁾ Česká evangelická církev byla skoro výhradně církví selskou, venkovskou jako „budka na vinici“. A ačkoli jednotliví evangelíci osvědčili neobyčejnou věrnost a rozhodnost náboženskou, přece byly evangelické sbory jerchudičkými zbytky někdejší slavné církve české a žily v těžkých poměrech, majíce ve svém středu mnoho nedostatků a vad. Měly plno práce, jen aby se udržely, zorganizovaly a opatřily, co bylo nejnutnější, kostely, fary a školy.⁴⁾ Evangelíci byli rádi, mohli-li pod ochranou Augsburské a Helvetské konfese v pokoji a tichosti žítí podle svého svědomí, shromažďovati se ve svých modlitebnách, vyučovati svoji mládež, vydávati knihy církevní ve smyslu obou tolerovaných vyznání, povolávati své kazatele a učitele a zorganizovati se ve větší církevní jednoty.

Pocitovali záhy potřebu takové širší církevní organizace všech nově vzniklých církví. Proto již r. 1783 při svěcení nového chrámu

¹⁾ Jan Rulík, Kalendář historický, I., 1780—1797, str. 15, podává zprávu, že podle soupisu lidu, kterýž začal r. 1770, napočteno bylo v markrabství moravském r. 1775 čeledí v celku 624.402 čili duší 1.157.956.

²⁾ Jos. Al. sv. p. Helfert, O tak řečených blouznivcích... za cis. Josefa II., v Č. Č. M., 1877, str. 201 nsl., 533 nsl. — Ant. Rezek, Dějiny proudu národního hnutí nábož. v Čechách, str. 113. — K. V. Adámek, Adamité na Hlinecku v XVIII. a XIX. věku, Č. Č. M., 1897, str. 48 nsl. — V. Oliva, Svratka, Sborník hist. kroužku, 1909, str. 146 nsl., 1910, str. 40 nsl., str. 173 nsl. — V. Oliva, Radhošť, Sborník hist. kroužku, 1909, 1910, 1911 (O Adamitech a jiných blouznivcích na Richmbursku). — Čeněk Zibrť, O českých blouznivcích odvedených k vojsku, 1783, ve Věstníku kr. čes. sp. nauk, 1904, V. — Václ. Řezníček, Jan Leopold Hay, biskup královéhradecký, Č. Č. M., 1905 a 1906. — Georg Lösche, Von der Duldung zur Gleichberechtigung, str. 92—107. — Hoch, Staatsrath, 348 nsl.

³⁾ Velice nepatrný počet českých evangelíků byl v Praze, více v Humpolci, na Vsetíně, ve Vizovicích, Nov. Městě na Moravě a v jiných městech sotva kde.

⁴⁾ Na některých místech rozpakovaly se nové církve povolati si duchovního správce, nemožouce hraditi náklad s tím spojený, ač služné farářské bylo velice chudičké.

v Sentiši usnesli se přítomní reformovaní duchovní vyslati k císaři při jeho příchodu do Prahy deputaci v té věci.¹⁾ Dne 5. září zvolení duchovní Josef Szalay a Jan Végh vyžádali si ve vojenském táboře v Hloupětíně audienci u císaře a žádali, „abychom směli míti superintendenta“, spolu prosíce o školu pro své bohoslovce, aby se kandidáti mohli vzdělávati k úřadu duchovenskému, a předložili řadu dalších žádostí a stížností. Císař odpověděl, že nejsou s to, aby takovou školu si zřídili, ale radil, aby posílali syny své do Prahy studovat předměty humanitní a filosofii a pak do Uher studovat bohosloví. Dvorním pak dekretem z 17. listopadu 1783 povolil evangelíkům českým Helv. vyznání k udržení dobrého řádu superintendenta. Dne 9. června 1784 konána za účelem zorganizování církve konference duchovních reformovaných ve Chvaleticích, a usneseno, aby česká reformovaná církev, čítající 33 sbory, rozdělila se ve tři senioráty. Dne pak 1. dubna 1784 jmenoval císař prvním českým reformovaným superintendentem Františka Kováče, kazatele v Krouně, jemuž k pomoci byli tři seniori. Superintendentem evangelické církve Aug. vyz. v Čechách, čítající 12 sborů českých i německých, rozdělených o něco později ve dva senioráty, jmenován byl císařem téhož dne Jan Láho, duchovní správce v Krucemburku, na Moravě pak prvním superintendentem Helv. vyz. jmenován Michal Blažek, duch. správce v Jimramově, superintendentem pak Aug. vyz. pro Moravu a Slezsko pro sbory české, německé a polské jmenován Traugott Bartelmus, konsistorní rada v Těšíně. Nad to zřídil císař²⁾ r. 1784 v Těšíně evangelickou konsistoř Aug. vyzn. s katolickým předsedou, přenesl ji již v září 1784 do Vídně a v dubnu 1785 připojil k ní konsistoř Helv. vyznání, jejímiž členy se stali tři reformovaní Uhři, mezi nimi častěji jmenovaný dvorský agent Samuel z Nagy. Obě konsistoře měly společného katolického předsedu, a svěřena jim správa veškeré evangelické církve v rakouských zemích dědičných. Tím položen základ k organizaci evangelické církve, jež potrvála až dotud, třeba v některých směrech doznala později pronikavé změny. Organizace tato přispěla k tomu, že i konfessií rozdělení českých evangelíků, jsouc zařadeno do pevné organizace, nabylo pevných forem. Organizace ta, vládou stanovená na podkladě konsistorním, ponechala sice jednotlivým sborům nejnutnější volnost církevního života, a zvláště volnost volby duchovních správců, ale jinak ovládala vláda pomocí konsistoře, jež byla cele podřízena vládě, superintendenty i seniori i duchovní správce, bráníc tak všelikým svobodnějším a rozhodnějším projevům náboženského života.

Kazatelé tolerančních církví českých byli i na dále vzdělávání nejvíce v Uhrách, od r. 1814 na theologickém gymnasiu v Těšíně a od

¹⁾ Justus Szalatnay, Ze zápisků Jana Végha, str. 22 nsl.

²⁾ G. A. Shalský, Aus Österreich über Österreich, Der alte Glaube, 1905, str. 896 nsl. — G. Lösche, Von der Duldung zur Gleichberechtigung, str. 225 nsl.

roku 1821¹⁾ na theologickém²⁾ ústavu ve Vídni, opodál domácího života kulturního. Společné studium v Těšíně a ve Vídni přispělo k zmírnění konfessijních protiv mezi duchovenstvem, a vskutku časem konfessijní spory mezi oběma vyznáními se utišily, ale konfessijní rozštěpení důsledně víc a více se ustalovalo. Vláda je ráda viděla a nedopouštěla aby se zacelovalo.³⁾ Proto nařídila r. 1807,⁴⁾ že údové jednoho vyznání nesmějí se trvale přidržeti pastora druhého vyznání. Jen když duchovní správa byla uprázdněna, bylo výjimečně a dočasně povoleno, že pastor jednoho vyznání smí obstarávat i příslušníky vyznání druhého.

Za takých poměrů české církve evangelické po 67 let od tolerance jen živořily. Vývoj byl tak slabý, že v poměru k ostatnímu obyvatelstvu byl spíše ústupem než vzrůstem. V době kol r. 1848 byly české evangelické církve stále sbory venkovskými, jež v celku ani číselně nerostly stejnoměrně s ostatním obyvatelstvem. Ještě v letech 1855—1856⁵⁾ bylo v Čechách českých evangelíků Augsburského vyznání 9842 v 10 církvích a 4 filiálkách, a 56.689 českých evangelíků Helvetského vyznání v 38 církvích a 5 filiálkách, zatím co všeho obyvatelstva v Čechách bylo asi 4.650.000. Na Moravě bylo tenkrát mezi 1.800.000 obyvateli 16.514 českých evangelíků Augsburského vyznání v 10 církvích a 1 filiálce a 36.205 českých evangelíků Helvetského vyznání v 19 církvích a 1 filiálce. Tenkrát netrpěly církve ty vystěhovalectvím, ale za to tím více nepřiznivými poměry interkonfessijními. Zvláště ve smíšených sňatcích. Evangelická církev, jako církev po výtce vesnická, byla v českém lidu takřka osamocena, jakoby byla cizím tělesem v těle národním, a bylo nebezpečí, že zůstane bez vlivu a zakrní. Vina toho spočívala v různých okolnostech, ale ne naposledy i v tom, že česká evangelická církev byla odtržena od domácí konfesse a od domácí půdy vůbec. A za těžkých poměrů církevně politických před r. 1848 se ani neodvažovala hlásiti se k dědictví svých otců, ač si ho vždy byla vědoma.

¹⁾ G. Ad. Škalský, Českoslovanský živel na evang. bohosloveckém učení ve Vídni, Č. Č. M., 1905, str. 46 a 242.

²⁾ G. Lösche, Von der Duldung zur Gleichberechtigung, str. 242 nsl. — R. 1800 dovoleno jíti na studia i do Götting, Vitemberka, Lipska, Tubink, Marburku a Jeny, ale z Čechů sotva kdo tam šel. Památka, 1863, str. 241. — Také bylo r. 1819 studium v cizině zase zapověděno.

³⁾ R. 1822 když Martin Mallat byl duch. správcem evang. církve A. v. v Čeruilově, jednalo se o spojení obou černilovských evang. sborů A. a H. v. Bylo již vše ujednáno za vzájemného souhlasu. Ale celé jednání se rozbilo o nepatrnou otázku, které z obou vídeňských konsistoří by měla pak tamní církev býti podřízena. Just. Szalatnay, v Časopisu historickém Jos. Dobiáše, 1881, str. 235 pozn.

⁴⁾ G. Lösche, Luther, Melanthon und Calvin, str. 324. — Také jest tu blže dotčeno výnosů z 9. června 1808, 5. prosince 1808, 15. pros. 1808 a 9. března 1809, jež se týkají Prahy. — Srv. G. Lösche, Von der Duldung, str. 268.

⁵⁾ Českobratrský kalendář, 1856, otiskl úřední schematismus evangelické církve z té doby.

83. Konfessijní poměry a Česká konfesse mezi českými evangelíky po roce 1848.

Teprve v roce 1848 a 1849 zavanul v těchto troskách někdejší církve české čilejší duch života a probudil nové myšlenky a nové naděje a zvláště oživil vědomí duchovní jednoty potomků s otci.¹⁾ Předními mluvčími českých evangelíků obou vyznání byli v té době Josef Růžička, evangelický katecheta Aug. vyz. při německé církvi v Praze, a B. V. Košut, reformovaný duchovní správce nově utvořeného evangelického sboru Helvetského vyznání v Praze, jakož i jiní pražští evangelíci. V jich kruzích poukazováno bylo na někdejší Jednotu Bratrskou a církev pod obojí, a pomýšleno na spojení obou českých evangelických církví Augsburského i Helvetského vyznání na základě domácí české konfesse v církev jedinou, jež by tvořila samostatný celek, který by měl plnou samosprávu a samostatnou organizaci. Tužbě té dán byl také důrazně výraz v „Předběžných návrzích, týkajících se poměru protestantského obyvatelstva z Čech k státu a církvi“²⁾ sepsaných a podaných 18. dubna 1848 oběma jmenovanými kazateli jako zástupci obou evangelických církví v Národním výboru. A že nestáli tito kazatelé osamoceni v tužbě té, toho dokladem byl radostný ohlas, jež vzbudili. Jevil se zvláště v poradách evangelíků obou vyznání v Praze a ve Kšelích.³⁾ Český superintendent reformovaný Mat. Kubeš tlumočil hlavní žádosti českých evangelíků v žádosti k císaři z 1. května 1848,⁴⁾ moravský pak

¹⁾ O době té podrobně jedná zvláště Otto Stehlik, Příspěvky k dějinám církevních poměrů v Rakousku, zvláště v Čechách v letech 1847—1852. Část byla uveřejněna v České rodině, 1911, str. 70 nsl. — Týž, Založení a vývin evangelické církve helvetského vyznání v Praze (Český Bratr 1912). — G. Lösche, Von der Duldung zur Gleichberechtigung, str. 536 nsl. — G. A. Škalský, K 50leté památce vydání císařského patentu ze dne 8. dubna 1861.

²⁾ Stehlik, Příspěvky, str. 71. — G. Lösche, tamže, str. 543 nsl. podává podrobný obsah „Předběžných návrhů“. Zástupci evangelíků žádali mimo různé věci týkající se náboženské svobody, 1. aby v Praze při katolické bohoslovecké fakultě zřízena byla sekce evangelická, 2. aby po způsobu někdejší konsistoře pod obojí zřízena byla v Praze evangelická konsistoř pro Čechy, Moravu a Slezsko, 3. aby církev evangelická Augsburského a Helvetského vyznání se spojily, 4. aby jim byla vrácena otcí jako drahé dědictví zůstavená Česká konfesse (konfesse Bratrská); vzniklať konfesse ta v české zemi mateřské a jest proto listinou dvojnásob vzácnou, kdežto vyznání Augsburské a Helvetské, aspoň formálně, mají původ cizí, zahraniční. Nad to Česká konfesse zde v zemi rychleji a přirozeněji raziti si bude dráhu, ježto Čechové všech vyznání chovají k ní živé sympatie. Stopy někdejšího utrakvistu jsou dosud patry v Čechách, a lze a musí se tu stavěti jen na rozhodné národních základech.

³⁾ O. Stehlik, Česká rodina, str. 71 nsl., 79 nsl. — Na schůzi ve Kšelích uvažováno bylo 21. listopadu 1848 nejen o vydávání společného časopisu, ale i společného nového katechismu a agendy.

⁴⁾ G. Lösche, tamže 549 nsl.

superintendent Samuel z Nagye¹⁾ jménem církve reformované předložil brzy potom podrobné požadavky. Zástupci pak všech evangelických církví z zemí rakouských²⁾ hlásili se ve Vídni v srpnové konferenci r. 1848 o povolení plné náboženské svobody.

Značná část tužeb vyslovených v roce 1848 byla splněna provisorním císařským nařízením z 26. prosince r. 1848 a pak císařským patentem ze 4. března r. 1849.³⁾ Svoboda náboženská rozšířena. Další ústupky na poli samosprávy, rovnoprávnosti a svobody slíbeny pro budoucnost. Byly povoleny a zaručeny protestantským patentem z 8. dubna r. 1861.⁴⁾ Teprve tímto patentem dostalo se zbytkům někdejší české církve podobné svobody a samosprávy, z jaké se těšila kdysi po 12. červenci r. 1609. Jednotlivým sborům i celé církvi dána samospráva. Volba seniorů a superintendentů svěřena církvi samé. Konsistoř změněna v c. k. evangelickou vrchní církevní radu Aug. a Helv. vyznání, jejíž členy i na dále jmenuje panovník, ale výhradně z členů evangelické církve. To není ovšem v soulasu s církevní samosprávou, ale nutno doznati, že církevní rada nejen chrání zájmy státní, ale od počátku stojí ve službě církve a svědomitě dbá o církevní zájmy. Nad to postavena církvi v čelo generální synoda jako reprezentace veškeré církve evangelické Aug. a Helv. vyz. v Rakousku. Ovšem ještě významné požadavky, a zvláště tužby po sjednocení českých evangelických církví na základě domácí konfesse, zůstaly i na dále zbožnými přáními mnohých. Přece však to, co bylo dosaženo, znamená veliký pokrok.

Nový čilejší život rozvinul se hned r. 1848 v českých církvích. Dokladem toho je první časopis český evangelický, *Českobratrský Hlasatel*, vydávaný Bed. Vil. Košutem a Jos. Růžičkou r. 1849/50 jako společný orgán obou církví evangelických Augsburského i Helvetského vyznání,⁵⁾ a vedle něho první rovněž společný evangelický almanach „*Českobratrský kalendář*“.

Život ten pomáhalo buditi zvláště Dějiny národa českého, v nichž Frant. Palacký, syn evangelického učitele v Hodslavicích a člen pražské evangelické církve české Augsburského vyznání, zobrazil veliké české náboženské hnutí minulých dob. Vzpomínajíc hnutí toho, čerpali z něho posilu pro svůj náboženský život. Rádi též čítali spisy Havlíčkovy, zvláště jeho Kutnohorské epístoly, a z příbuzných myšlének jeho nabývali nové síly pro své snahy.

¹⁾ G. Lösche, tamže 552 nsl.

²⁾ Tamže, str. 556 nsl.

³⁾ Tamže, str. 561 nsl.

⁴⁾ Tamže, str. 640 nsl. — G. A. Skalský, Aus Österreich über Österreich.

⁵⁾ Po úředním zastavení Českobratrského Hlasatele vycházel od 9. února 1850. Českobratrský Věstník redakci Josefa Růžičky.

Tu teprve bez bázně se hlásili čeští evangelici, jako zbytkové někdejších pod obojí a Bratří, k dědictví svých otců, k jich myšlénkám, a zvláště k jich konfessi. I byla vydána nově Bratrská konfesse, a to jak se strany evangelické Augsburského¹⁾ tak i Helvetského vyznání,²⁾ jsouc oběma stranami³⁾ prohlašována za konfessi jich vlastní církve, a bylo jí užíváno jako zbraně proti církvi sesterské. Evangelici Augsburského vyznání se při tom dovolávali staršího období Jednoty bratrské, kdy Jednota byla více pod vlivem Luterovým a Melancthonovým, reformování pak období pozdějšího, kdy Jednota podlehalo vlivu kalvinistickému. Ti však, kdo měli jasnější porozumění minulosti, soudili správněji,⁴⁾ ať již byli členy jedné či druhé církve, vykazující Bratrské konfessi místo mezi vyznáním Augsburským a Helvetským, a hlásíce se k ní jako společnému dědictví po otcích.

Česká konfesse sama zůstávala v té době i v evangelických kruzích českých skoro zapomenuta. Sám Jos. Jungmann ve své Historii české literatury⁵⁾ ji do jisté míry zaměňoval s vyznáním Augsburským. A historikové dlouho si jí nevšimli, až teprve Gindely se jí pilně zabýval.⁶⁾ Tu teprve rozpomenuli se na ni i kruhové evangeličtí a uvědomovali si pak víc a víc její veliký význam.⁷⁾ Konečně byla r. 1886 Česká konfesse opět znova vydána, ovšem ne z důvodů náboženských,

¹⁾ Jan Sluníčko, měšťan pražský, ji vydal r. 1848. (Viz dále str. 684.)

²⁾ Vydána Josefem Procházkou, farářem v Lysé, r. 1869. (Viz str. 684.)

³⁾ Tak učinil J. Sluníčko v úvodě svého vydání Bratrské konfesse z r. 1848, prohlašuje ji za luterskou, a profesor vídeňský Ed. Böhl, vydal r. 1874 spis *Bog. Ignatia* z r. 1754: Souhlas učení českých Bratří s učením reformovaných církví, (viz výše str. 626, 3), aby spisem tím opět byl hlásán souhlas učení bratrského s učením reformovaným, a aby byl popírán souhlas Bratří se stoupenci vyznání Augsburského.

⁴⁾ Tak J. Procházka v předmluvě k svému vydání Konfessi Bratrské, 1869, a Jan Sluníčko, evang. učitel Aug. vyz. v Humpolci. *Srv. Ev. Církevník*, 1870, str. 7.

⁵⁾ Historie lit. čes., str. 198.

⁶⁾ Viz výše str. 93.

⁷⁾ Český evang. farář A. v., pozdější senior a superintendent Karel Lány ve svém časopise *Evanj. Církevník*, 1870, str. 2, hájil Augsburské vyznání, dokazuje jeho souhlas s vyznáním Českým. — Sup. vikář, později farář a superintendent J. J. Kučera, opisoval Českou konfessi s Majestátním listem z exempláře z r. 1610 v Čes. museu. — B. Molnár, syn superintendenta D. B. Molnára v Praze, uveřejnil r. 1881 v Dobiášově Historickém časopise opis „Rozmlouvání jednoho mládence“ (viz výše str. 88, 7) k dějinám České konfesse. — Humpolecký luterský farář a sup. náměstek Kristián E. Pospíšil vydal r. 1885 Výklad Malého katechismu dra Martina Luthera dle Jind. Ullricha (II. vyd. 1889, str. 34), v němž učí, že někdejší česká evang. církev, přidržujíc se České konfesse, přiznávala se k týmž evangelickým pravdám, které jsou obsaženy ve vyznání Augsburském, a že tudíž nynější čeští evangelici Aug. vyznání jsou pravi potomci svých českých evangelických otců u víře. R. 1894 pak vydal Malý katechismus Dra Martina Luthera, v němž na str. 30 učí děti milovati nejen „naše Augsburské vyznání víry“ ale i „naše České vyznání víry svatě křesťanské s Augsburským vyznáním úplně souhlasící“.

nýbrž jen mezi jinými historickými památkami českého sněmu z r. 1575 ve sbírce Sněmy České, ve svazku IV.¹⁾

Čeští reformovaní usilovali však zatím o těsnější spojení s českou bratrskou náboženskou minulostí, utužující zároveň své spojení s reformovanou církví ostatní v cizině. Na IV. generální synodě ve Vidni dne 30. října 1883 jednohlasně prohlásili, že evang. církev Helvetského vyznání v Rakousku „vidí své vyznání úplně vyslovené v Helvetském vyznání druhém (1566) a v Heidelberském katechismu (15. listopadu 1563)“.²⁾ Ale již r. 1869 vydal farář Josef Procházka Bratrskou konfessi z r. 1607³⁾ a senior Josef Kubeš Agendu bratrskou z r. 1612,⁴⁾ roku pak 1878 vydal farář L. B. Kašpar znova Katechismus českobratrský z r. 1608.⁵⁾ Otázkou katechismovou zabývala se pak četná církevní shromáždění,⁶⁾ až konečně r. 1901 VII. reformovaná generální synoda schválila zkrácený a upravený katechismus českobratrský dle vydání z r. 1661 pro školní potřebu.

Česká církev evangelická Augsburského vyznání v Čechách a na Moravě zatím rozpomenula se na Českou

¹⁾ Srv. výše str. 88.

²⁾ Usnesení to otiskl Heřman z Tarvy, Konfessi helvetská, 1885, str. 107 a 108.

³⁾ Viz dále str. 684.

⁴⁾ Josef Kubeš, Agenda... dle řádu Bratří Českých. V Praze 1869. Vedle této agendy užívá se v církvi reformované i agend jiných.

⁵⁾ Katechismus českobratrský. Nakladatel Spolek Komenského v Praze.

⁶⁾ VIII. české reformované superintendenční shromáždění schválilo návrh na zavedení zkráceného Katechismu českobratrského z r. 1608. (Srv. Připomenutí Fr. Kozáka, Katechism českobratrský, 1892.). Ve smyslu toho usnesení vydal L. B. Kašpar upravený tento katechismus pod názvem: „Katechismus českobratrský. Na základě původního vydání z r. 1608 k užívání ev. ref. mládeže stručnějším obsahem podaný a VIII. konventem české evangelické reformované superintendence schválený“. V Praze 1892. Vedle něho vydal také Frant. Kozák „Katechismus českobratrský. Pro školní potřebu mládeže evangelické reformované“. V Čáslavi 1892. IX. české reformované shromáždění ze dne 13.—15. března 1894 usneslo se předložit generální synodě ke schválení Summu katechismu bratrského z r. 1615. Její vydání obstaral r. 1895 Bohumil Baštecký, pod názvem „Summa catechismi, t. j. Malý katechismus českobratrský“. V Praze 1895. X. české reformované shromáždění superintendenční z 12.—15. března 1901 zvolilo výbor k sepsání výtahu z katechismu bratrského. Výbor upravil a vydal r. 1901 v Čáslavi: „Katechismus českobratrský. Na základě posledního původního vydání pořizeno J. A. Komenským v Amsterdamě r. 1661 pro mládež evangelickou reformovanou stručnějším obsahem podaný a sedmému generál. synodu r. 1901 předložený“. VII. generální synod ref. schválil r. 1901 pak zkrácené a upravené vydání pro školní vyučování. Vydal je Frant. Kozák v Čáslavi: „Katechismus českobratrský. Na základě posledního původního vydání, pořizeno J. A. Komenským v Amsterdamě r. 1661, stručnějším obsahem podaný a sedmým generálním synodem schválený.“ Katechismu toho užívá se — vedle katechismu Heidelberského — v některých ref. církvích českých při vyučování náboženství. Byl schválen 30. dubna 1910 i ministerstvem kultury a vyučování pro vyučování evangelickému náboženství Helvetského vyznání.

konfessi.¹⁾ Důležité bylo, že došlo k rozdělení české evangelické superintendence Aug. vyznání v superintendenci českou, zvanou východní, a německou, zvanou západní. Tím byli vybaveni čeští evangelici Augsburského vyznání z vlivů seniorátu německého. Teprve tu bylo možno, aby ve své superintendenci projeví a uplatní své tužby a potřeby národnostně církevní. Hned na prvním superintendenčním shromáždění v Černílově 30. června 1902²⁾ předložil farář Jos. J. Kučera návrh, aby Česká konfesse byla shromážděním uznána za rovnocennou s dosavadním vyznáním úředním, Augsburským. Návrh přikázán výboru k odůvodnění pro příští superintendenční shromáždění. Zatím bylo vydáno tiskem České vyznání v červenci r. 1903.³⁾ Zájem o Českou konfessi rychle vzrůstal a projevoval se na všech stranách⁴⁾ v české církvi evangelické Aug. vyznání, a brzy i v církvi reformované.⁵⁾ Zájem ten byl tak mocný, že 28. září 1903 na manifestačním sjezdu všech českých evangeliků bez rozdílu vyznání na Kr. Vinohradech docela se jednalo o návrh, by shromáždění bylo doporučeno prohlásiti, že se cítí jednotni na základě České konfesse a jednotni býti chtějí.⁶⁾ Návrh ten sice zeslaben, ale přijat radostně.⁷⁾ Několik dní na to, dne 5. října 1903, konáno bylo II. shromáždění východní (české) evang. superintendence v Čechách v Opatovicích a tu usneseno jednomyslně,⁸⁾ že česká evangelická církev Aug. vyznání „prohlašuje, že zůstává věrna Augsburskému vyznání, přiznává se rovněž k drahému dědictví otců svých, k Českému vyznání z r. 1575, kteréž na české půdě a v české řeči sepsáno, od sněmu království českého přijato a Majestátem císaře Rudolfa II. r. 1609 stvrzeno, tutéž pravdu Boží obsahuje jako vyznání Augsburské z r. 1530“.

¹⁾ Zajímavé je, že Česká konfesse zatím vzbudila pozornost v Německu. Evangelický svaz německý vydal ji r. 1900 v německém překladu, jež pořídil R. Eger. Předmluvu napsal Th. Brieger. Viz o ní dále str. 679.

²⁾ Srv. Ev. Církevník, 1902, str. 198. Srv. tamže str. 223, 253.

³⁾ Ferd. Hrejsa, České vyznání z roku 1575, 1903. — Srv. Pravda (příloha Evanj. Církevníka) 1903, str. 130. — G. A. Škalský, Jahrbuch f. d. Geschichte des Prot. in Öst. 1904, str. 417.

⁴⁾ Srv. Ferd. Hrejsa, Česká konfesse, v almanachu kal. Hus, 1903, str. 98—105. — Evanj. Církevník, 1903, str. 106. — Katolické listy z 11. srpna 1903 uveřejnily článek asi Václ. Řezníčka o dvorním dekretu z 26. března 1782 a České konfessi. Srv. Pravda, 1903, str. 99 nsl., též 1904, str. 54 a 55.

⁵⁾ Josef Karafiát, Reformované listy, 1903, str. 36, vyslovil se o možnosti zdravé unie obou českých církví evangelických, jež by, na venek sjednoceny, měly společnou Českou konfessi, zatím co by každý sbor měl buď Augsburské neb Helvetské vyznání. — Čeněk Dušek v Hlasech ze Siona ze 24. září 1903 vyslovil se sympaticky o této věci, doporučuje kooperaci obou církví.

⁶⁾ Návrh Frant. Kozáka, faráře v Čáslavi.

⁷⁾ Pravda, 1903, str. 114, otiskla jeho znění. — Srv. tamže str. 126, 127 a 128 zprávu o ohlasu usnesení toho ve veřejnosti.

⁸⁾ Ev. Církevník, 1903, str. 127.

Zájem o Českou konfessi vzrůstal v obou evangelických církvích českých.¹⁾ Ale v církvi reformované²⁾ se již vzdmáhal protiproud.

Návrh předložený r. 1904 seniorátnímu konventu pražskému,³⁾ by Česká konfesse byla vedle II. Helvetské konfesse a konfesse Augsburské uznána za symbolický spis církví českých, konvent odložil na rok příští, a r. 1905, 29. a 30. června, usnesl se většinou hlasů přejíti přes návrh k dennímu pořádku, postaviv se výlučně na stanovisko konfesse Helvetské.⁴⁾ Ač ještě pak otázka České konfesse byla v české církvi reformované přetřásána,⁵⁾ ustupovala již víc a více do pozadí. Prvá konference světové alliance ev. reformovaných církví presbyterních, konaná v Praze 1906,⁶⁾ slavnost Kalvínova z r. 1909⁷⁾ a druhá konference světové alliance v Praze roku 1911⁸⁾ posilnila v církvi reformované směr stojící rozhodně na stanovisku Helvetské konfesse.

V české církvi evangelické Aug. vyznání zájem o Českou konfessi vzrůstal dále.⁹⁾ Třeba někteří jednotlivci směru výlučně konfessijsního se rozpakovali připojiti se k ostatním, usnesení superintendenčního shromáždění z r. 1903 nenalezlo zjevného odporu.¹⁰⁾ Za to však

¹⁾ J. J. Vrabec, Za českou konfessi, v almanachu kal. Hus, 1904, str. 53 nsl. s doslovem Jos. Cohorny, tamže str. 56. — O shromáždění Evang. Besedy 13. října r. 1903 má zprávu *Pravda*, 1903, str. 130. — *Naše doba* v listopadovém čísle 1903 vyslovuje se o České konfessi a reformovaných. *Srv. Pravda*, 1903, str. 145.

²⁾ Seniorátní konvent chrudimský jednal 8. pros. 1903 o poměru církve reformované k České konfessi a zaujal stanovisko vyčkávací a kritické. *Pravda*, 1904, str. 6. — Když pak se ozývaly hlasy spíše pro Bratrskou konfessi, Josef Karajídát v Reformovaných listech poukázal na to, že Bratrská konfesse „jest konfesse církve, která, byť nám jinak byla sebe bližší, nikdy církvi reformovanou (ani Augsburskou) být nechtěla“, a „že jest nějaké prohlášení konfesse Bratrské za konfessi reformovanou nepřipustné“, kdežto Česká konfesse jest „vzájemná dohoda, která by se různé evangelické církve mohly na venek ve své mluvě omezovat, doma pak se podle své zvláštní konfesse volně pronášet“. *Pravda*, 1904, str. 54.

³⁾ Návrh faráře Frant. Žilky v Mělnice. Celý návrh otiskla *Pravda* 1904, str. 92.

⁴⁾ *Srv. Evanj. Církevník* 1906, str. 61. — Stalo se tak s odvoláním na usnesení z 29. června 1897, v němž se dí: „Pokládá se pak vybudování a šíření církve reformované za nejlepší způsob šíření království Kristova a jsa toho pevného přesvědčení, že zásady obou historických evang. církví v učení, kultu a rádech ústavních sloučiti se nedají, ohrazuje se konvent důrazně proti všelijakým snahám unionistickým.“

⁵⁾ Na pražském konventu seniorátním 1906 a na superintendenčním shromáždění 1907.

⁶⁾ *Zápis* o I. konferenci světové alliance ev. ref. presb. církví v Praze 14. až 16. srpna 1906.

⁷⁾ *Ev. Církevník*, 1909, str. 135—137.

⁸⁾ *Zápis* o konferenci té měl vyjít tiskem r. 1911, ale dosud nevyšel.

⁹⁾ *Pravda* 1904, str. 14.—16.

¹⁰⁾ V *Bílské Kirchenzeitung* 1904, č. 10 projevil si jeden člen superint. konventu nesouhlas s usnesením tím, a rovněž v *Pravdě* 1904, str. 79, ale též pisatel na konventu a pastorální konferenci 27. a 28. září 1904 připojil se pak k jednohlasně

narazilo na překážky ležící mimo českou církev samu.¹⁾ Zvláště se to ukázalo r. 1907 na generální synodě evangelické církve Aug. vyz. v Rakousku. Shromáždění východní evangelické superintendence Aug. vyz. v Čechách usneslo se 2. července 1907 na návrh pražského presbyterstva jednohlasně požádati synodu, aby resoluci superintendenčního shromáždění z r. 1903 o České konfessi přijala na vědomí.²⁾ Ale v r c h n í e v a n g. církvevní rada prohlásila usnesení to za protizákonné³⁾ a proto je generální synodě, jež zasedala ve Vidni od 20. října 1907, vůbec nepředložila.⁴⁾ Také nebylo lze očekávati, že by německá většina synody projevila s usnesením tím souhlas. Tak i v české evangelické církvi Augsburského vyznání úsilí o veřejné uznání České konfesse v církevním životě českém nedošlo dosud cíle pro překážky zevnější. A dokud poměr církve a státu se nezmění, nelze hned tak očekávati, že by Česká konfesse mohla býti zákonně uznána a tak nabýti v české církvi evangelické významu, jaký jí příslušel od r. 1575 a zvláště od r. 1609.

Zbytkové někdejší české církve zůstali tak zorganizováni v obou evangelických církvích Aug. a Helv. vyznání. Vedle nich zasáhla v náboženský vývoj český i obnovená evangelická Jednota bratrská v Ochránově.⁵⁾ Počala působiti v Čechách v letech šedesátých minulého století. Prvý sboreček založila 16. října 1870 a zřídila v roce 1883 v Potštýně, založila pak řadu filiálních sborů českých a německých v Čechách a na Moravě, dosáhla 30. března 1885 státního uznání a tak stanula vedle dosavadních dvou evangelických církví českých. R. 1902 zřídila sbor svůj v Praze, r. 1905 v Ústí n. Orli., r. 1907 v Mladé Boleslavi.

Mimo to působí v českém lidu ještě některé státem neuznané evangelické církve misijní. Jest to zvláště církev svobodně reformovaná, vydržovaná americkou misijní společností,⁶⁾ jež od roku 1872

přijatému prohlášení všech přítomných, že usnesení z roku 1903 stalo se jednohlasně, a že tím nemíní opustiti Augsburské vyznání, ale že vedle oekumenické Augustany chtějí míti své provinciální vyznání České. *Pravda* 1904, str. 115 a 116.

¹⁾ Tak c. k. ev. vrchní církevní rada odepřela v roce 1904 schválení zmíněnému usnesení konventu východní ev. superintendence Aug. vyz. z r. 1903. (*Pravda* 1904, str. 92), ale po vysvětlení jí daném schválila, že může ona resoluce býti církvím oznámena s poznámkou, že ve věcech víry přísluší usnesení synodě, kteráž však také není oprávněna měniti církevní vyznání (*Pravda* 1904, str. 93).

²⁾ *Evanj. Církevník* 1907, str. 134.

³⁾ *Evanj. Církevník* 1907, str. 154.

⁴⁾ *Hermann Fritsche*, Die achte ord. Generalsynode der ev. Kirche A. B. . . 1907.

⁵⁾ *Mittheilungen für die Mitglieder und Freunde der evang. Brüderkirche in Oesterreich.* — G. Burkhardt, Die Brüdergemeine, 1905, str. 204 nsl. — Die úředního spisu: *Brüder-Kalender*, Statistisches Jahrbuch der evang. Brüderkirche und ihrer Werke, 1912, má evang. církve bratrská v Čechách a na Moravě šest sborů, z nichž jsou nahoře jmenované čtyři české a dále dva německé v Dubé a v Jablonci n. N., a čítala koncem roku 1910 1201 osob, z nichž je as jedna třetina národnosti německé, dvě třetiny pak národnosti české.

⁶⁾ „American Board of Commissioners for Foreign Missions“ v Bostoně.

koná v našich zemích misijní práci. V té době shromáždila v českém lidu již řadu sborů a sborečků.¹⁾ Stojí na základě reformovaném, má zřízení kongregační a zdůrazňuje, že nedbajíc o uznání státní, jest církví svobodnou, to jest státem neuznanou a také na státě tudíž nezávislou.

Podobně působí v českém lidu církev baptistická. Její práce byla původně vydržována baptisty v Ruském Polsku, nyní pak jednak příspěvky členů, jednak misijními společnostmi anglickými a americkými. Prvý sboreček založen byl v Praze 25. března 1885. Od té doby shromáždili baptisté mezi Čechy v Čechách, na Moravě a ve Vídni asi 440 členů,²⁾ k čemuž nutno připočísti asi 300 dětí. Jednotlivé sbory řídí se samostatně, ale sjednocují se ve společných konferencích a kongresech.

V popředí českých církví evangelických stojí obě církve toleranční, Augsburského a Helvetského vyznání. Od roku 1848 však přese všechn čilejší život v nich statisticky nelze zjistiti značnější pokrok. Koncem roku 1910 a počátkem roku 1911³⁾ bylo v Čechách 13537 českých evangelíků Aug. vyz. v 15 sborech, 9 filiálkách a 15 kazatelských stanicích, a 76488 českých evangelíků Helv.

¹⁾ A. Adlof, *Nástin dějin svobodných církví křesťanských, zvláště pak svobodně reformované církve české*. V Praze 1906. — R. 1912 dne 1. května měla církev svobodně reformovaná mezi Čechy 28 sborů v Čechách a na Moravě. Jsou vesměs české, toliko trutnovský je německý. Dále jsou dva sbory v Rusku, z nichž je žirardovský českoněmecký, jeden v Uhrách, dva ve Vídni a jeden v Německu, český to sbor pro vystěhovalce. Ve sborech těch bylo 2070 členů a 1300 dětí, v celku 3370 duší. Největší z těchto sborů je pražský, jenž se stanicemi čítá 300 členů a asi 130 dětí. Silnější sborové vydrží se sami, jiní pomocí americké misijní společnosti a přátel. Jednotliví sborové sami se spravují, obesílají však společné konference; z nich pak jest volen Církevní výbor, jenž řídí společné záležitosti. — R. 1908 oddělili se od církve svobodně reformované v Praze 23 členové, „osvobození“, kteří dosud zůstávají oddělení jako samostatná svobodně reformovaná církev

²⁾ Církev baptistická má v Čechách dva sbory, v Praze-Vinohradech (156 členů skutečných a asi 100 dětí), a v Broumově (asi 100 členů skutečných). Na Moravě je sbor v Brně (asi 145 členů skutečných), ve Vídni pak je asi 40 českých členů. Značný počet baptistů jest na Slovensku, kde byli shromažďováni o mnoho dříve než v zemích českých, jakož i mezi Čechy v Rusku a v Americe. Všechn českých baptistů (skutečných dospělých členů), počítáme-li v to i americké, jest asi 5000. Čeští baptisté v Rakousku, na Slovensku a v Rusku spojili se v „Bratrskou Jednotu“, v níž je členů skutečných asi 2500, s dětmi pak v celku asi 5000 duší. Srv. *Józa Novotný*, *Pilný život*. Ze života Jindřicha Novotného st. 1912. — Vedle zmíněných církví působí od několika let v českém lidu také Adventisté a Irvingiáni, ale dosud je výsledek jejich misijní činnosti velmi skrovný.

³⁾ Srv. *Evanj. Církevníh* 1911, str. 43 nsl. — Data hořejší otištěna jsou ve schematismu těchto církví, otištěném v kalendářích *Husu* a *Orloji* na r. 1912. Liší se od čísel zjištěných sčítáním lidu. Byloť při sčítání r. 1910 napočteno v Čechách evangelíků Aug. vyz. 97874 a Helv. vyz. 78388. Ale při sčítání tom počítají se vedle evangelíků českých i němečtí, a často i vyznání se zaměnilo, a proto nelze z nich zjistiti počet českých evangelíků, a také nejsou data ta zcela spolehlivá. Ovšem ani data uvedená v *Husu* a *Orloji* dle soukromého sčítání nejsou všude zcela správná. Ale při srovnávání s daty z let dřívějších lze jich užiti. †

vyznání v 60 sborech, 8 filiálkách a 54 kazatelských stanicích, tedy v celku 89.925 evangelíků obou vyznání uprostřed 6,769.548 všech obyvatelů dle sčítání z 31. prosince 1910. Na Moravě pak bylo 18.577 českých evangelíků Aug. vyznání ve 12 sborech, 2 filiálkách a 9 kazatelských stanicích a 46.630⁴⁾ českých evangelíků Helv. vyznání v 28 sborech, 3 filiálkách, 25 kazatelských stanicích, tedy v celku 65.207 českých evangelíků obou vyznání mezi 2,622,271 obyvateli. K tomu nutno ovšem připočísti i četné české evangelíky ve Vídni,⁵⁾ Chorvátsku a jižních Uhrách,⁶⁾ Prusku a Německu,⁴⁾ Rusku⁶⁾ a v Americe,⁶⁾ kteří v různých těch krajích žijí rozptýleni uprostřed svých krajanů. Ale nepočítáme-li s těmito vystěhovalci a vystěhovalci českými vůbec, překvapuje, že poměrně českých evangelíků nepřibývalo po celá desetiletí ani tolik, co ostatního obyvatelstva.⁷⁾ Teprve v posledním desetiletí 1900—1910 lze pozorovati, že poměrné číslo evangelíků v Čechách, a to při obou vyznáních, o něco stoupá.⁸⁾

Jest jistě pozoruhodno, že všichni tito čeští evangelíci, Augsburského a Helvetského vyznání v Čechách a na Moravě, uchovávají si v poměru k ostatním evangelíkům týchž vyznání v cizině zvláštní svůj český ráz. Ač jich kazatelé, nemajíce bohoslovecké fakulty evangelické v Čechách, jsou poměry nuceni hledati své bohoslovecké vzdělání ve Vídni, Německu, Švýcarsku, Škotsku, Americe a jinde, přece mezi nimi nepřestávají působiti staré náboženské tradice české. Odtud to, že vnitřní život v obou církvích evangelických českých jest, jakkoli rozdílly konfessijní některými jednotlivci v obou církvích jsou často velmi ostře zdůrazňovány, přece jen v celku téměř stejný. Evangelické sbory obou vyznání, ve svém okolí jsouce z valné části osamoceny, žijí stejně svým svérázným životem. Přese všechny vlivy, které na ně působily a působí, a přese všechny pohromy, jež na ně dolehly, žijí v nich dosud z á s a d y a v ů d ě í m y-

¹⁾ Tak dle vlastního sčítání. Při úředním sčítání lidu napočteno na Moravě všech evangelíků Helvetského vyznání, počítajíc v to i Němce, 43.317. Těžko říci, které sčítání je spolehlivější.

²⁾ Nejméně 3000 duší dle odhadu *Fr. Prudkého* z r. 1911 z 8. září 1911 na přípravném evang. slovanském sjezdu.

³⁾ Asi 1800.

⁴⁾ Asi 8000.

⁵⁾ Na 10.000.

⁶⁾ Srv. *Památník českých evang. církví ve Spojených státech*. Chicago 1900.

⁷⁾ Poměr veškerého obyvatelstva v Čechách k počtu českých evangelíků Aug. vyz. a Helv. vyznání byl, jak výše je uveden, procentuálně v roce 1787 jako 100 : asi 0·254 : 1·232; v roce 1855 jako 100 : 0·218 : 1·219; v roce 1910 jako 100 : 0·200 : 1·112. — Na Moravě pak poměr ten byl v roce 1787 jako 100 : asi 1·04 : 2·15; v roce 1855 jako 100 : 0·917 : 2·011; v roce pak 1910 jako 100 : 0·708 : 1·778. — Čísllice ty jsou ovšem jen přibližné, ježto i sčítání samo je přibližné a nad to nemohlo býti dbáno rozptýlených českých evangelíků mimo sbory. Němečtí evangelíci počítání nebyli do dat tute uvedených.

⁸⁾ Katolíků ubylo v posledních deseti letech o 0·12 proc., židů o 0·58 proc., evangelíků Aug. vyz. přibýlo o 0·29 proc. (zvýšení to však se týká zvláště německých evangelíků) a evangelíků Helv. vyz. o 0·02 proc.

š l é n k y, jež před staletími vzrostly v českém lidu a projevíly se v Pražských artikulích, vtěsnány byly v Basilejská kompaktáta, a rozvíly se v Bratrské a České konfessi. Dosud žije v těchto rozptýlených sborech i vroucí náboženská touha, vypěstěná Písmem, jímž se vzdělávají v mateřském jazyku;¹⁾ dosud mezi nimi působí i mravní úsilí, dbající o to, aby hříchové byli staveni,²⁾ a aby tu vzrůstal lid mravně ustálený a pevný; dosud mezi nimi žije i sociální touha, aby kněží po světsku nepanovali, ale aby duchovenstvo působilo prostředky čistě duchovními, a dosud podává se tu večeře Páně pod obojí všemu lidu a kalich rád bývá činěn odznakem těchto evangelických hloučků, na znamení i vnitřní jich souvislosti s náboženským životem otců i stejného práva všech na plnost náboženského života i rovnosti všech před Bohem. Ale není pochyby, že by tento český ráz ještě více vynikal, kdyby vývoj české církve evangelické byl se dál od tolerance pod touž Českou konfessí, pod níž kdysi česká církev tak byla vzkvétala.

Nelzeť neviděti, že obě církve evangelické Aug. a Helv. vyznání, právě pro svůj poměr k oběma těmto konfessím, podlehají ve mnohém vlivům sousedních a zahraničních církví stojících na základě těchto vyznání. Vlivy těchto sousedních, německých a anglických, evangelických církví vnikají v ně zvláště prostřednictvím českých duchovních správců, kteří, jak tomu bylo již před více než 300 lety, vzdělání své musí hledati dosud na cizích universitách, nemajíce vlastního českého bohosloveckého vzdělávacího střediska.³⁾ Tento vliv sousedních evangelických církví jest sice v tom směru dobrý, že šíří myšlenkový bohoslovecký rozhled a uvádí v osvědčenou mnohou práci církevní, utvrzuje vědomí jednoty všech, kdo zásadně jsou si blízcí, a to i přes rozdíly národnostní, a že pěstuje bratrskou lásku a vzájemnou pomoc. Ale jako již před 300 lety z cizích universit a sousedních církví vnášeny byly do českého náboženského hnutí snahy konfessijně úzkoprsé a nesnášlivé, jež pak přispěly k pohromě českého náboženského hnutí, tak od doby toleranční vnikají tytéž konfessijní nevraživosti a spory do českých

¹⁾ K roku 1915 chystá *Jan Karafiát a Heřman z Tardy* s několika spolupracovníky nově upravené vydání Písma dle vydání Kralického.

²⁾ Kázeň církevní koná se ponejvíce mírnějším způsobem, a jen v několika menších anebo soustředěnějších sborech, jakož i v církvi bratrské a svobodně reformované, koná se důsledněji a přísněji.

³⁾ Proto jako před 300 lety tak i teď je životní otázkou českých evangelických církví, aby — vedle universit cizích jim přístupných — měli i svou vlastní českou bohosloveckou fakultu, v níž by budoucí církevní pracovníci byli uváděni v to, co je v českém náboženském hnutí svérázného a zdravého, a to theoreticky i prakticky. Čeští evangelici dobře vycítují tuto potřebu, a proto v posledních letech domáhali se — i na sněmě českém — zřízení české bohoslovecké fakulty, ale dosud marně. Pomýšlí se aspoň na zřízení bohosloveckého semináře v Praze, jehož členové by na filosofické fakultě v Praze měli příležitost studovati české dějiny a v ústavě samém mohli býti uváděni v praktickou činnost církevní. Srv. *Pravda* 1904, str. 55 a 130, *Ev. Církevník* 1904, str. 53.

sborů,¹⁾ což nemálo přispělo ke vzrůstu konfessijního napjetí v českých církvích.²⁾ V posledních letech v tom směru nastalo značné zlepšení,³⁾ protože si mnozí s obou stran uvědomili, co mají obě strany společného, a že je k zdárnému rozvoji evangelické církve potřebí společného postupu, společné práce a společné organizace. Jako v době Majestátu, tak i teď nemůže jíti v evangelických církvích o uniformovanost, přičítá se zásadě vnitřní svobody, ale ovšem může býti usilováno o jednotnou pracovní organizaci, v níž by však všem směrům a stranám stojícím na společném základě byla dopřána náležitá volnost.⁴⁾

¹⁾ V tom směru působily již v době toleranční vlivy ze Slovenska a Uher; v posledních 50 letech mezi reformovanými mocně posílil výlučně konfessijní vědomí profesor Ed. Böhl ve Vídni, jakož i styky s Elberfeldem, mezi evangeliky pak Aug. vyznání byl směr konfessijní posilňován zvláště studiem bohoslovců v Erlangách a styky s Luterskou Boží pokladnou.

²⁾ Jest pozoruhodno, že v zemích rakouských jsou němečtí evangelici Aug. a Helv. vyznání ponejvíce spojeni ve společných sborech Aug. a Helv. vyznání. Tak zvláště v Praze, Plzni, Brně, Št. Hradci, Pole, Badenu, Celovci, Inšpruku, Vid. Nov. Městě a j. Dvě církve evangelické německé, tedy zvláště Augsburské a zvláště Helvetské vyznání, vedle sebe nejsou nikde až na Vídeň a Terst, jinde všude jsou spojeny. Za to není ani jediný český evangelický sbor, v němž by členové obou vyznání byli spojeni. Byli spojeni před r. 1848 v Praze, ale i to pomínulo. Někteří usilovali sice o spojení i jinde (roku 1822 v Černilově, srv. výše str. 658, 3), ale buď ustálené poměry tomu bránily, anebo (v poslední době v Plzni) úsilí to bylo zmařeno vlivem jednotlivců rozhodně konfessijních. Za to je řada míst, a to i nepatrných, v nichž obě církve — Aug. i Helv. vyznání — mají své kostely vedle sebe, jako v Praze, Černilově, Libštátě, Valteřicích, Čáslavi, Plzni, Vel. Lhotě, Vsetíně, a v celé řadě jiných míst konají bohoslužby vedle sebe, jako v Pardubicích, Něm. Brodě, Berouně, Kralupech, Lounech, Ml. Boleslavi, Mšeně, Budějovicích, Pelhřimově. Teprve v posledních letech děje se pokus o společnou organizaci církevní práce obou vyznání v Jičíně a Habrech.

³⁾ Takový bratrštější poměr trvá asi od r. 1903. Přispělo k němu zvláště to, že časopisy obou stran jednájí vzájemně v duchu pokoje. K utvrzení pak pokojného smýšlení přispělo utvoření Spolku českých evangelických duchovních v roce 1903, sjezd českých evangeliků dne 28. září r. 1903 a založení Kostnické jednoty r. 1905. V roce 1907 ozvali se docela v některých časopisech hlasově po těsnějším sblížení obou českých církví Aug. a Helv. vyznání (superintendent *Ferd. Císař* v *Husu* 1907, č. 5, 6, 7 a *Evangelický Církevník* 1907, č. 6, 7 a 8). Ale odpůrci takového sblížení, stojící na stanovisku přísně konfessijním, ozvali se proti tomu v nově založeném časopise *Českém Evangelíku* (1907, č. 7), *Hlasech ze Siona*, *Der alle Glaube* 1907 (31. května a 7. června), jakož i v letáku, přiloze to k *Čes. Evangelíku*, *G. A. Škalský*, Unie a konfesse 1907. K tomu srv. články superintendenta *Frant. Trnky* v *Evanj. Církevníku* 1907, str. 147 nsl. a 166 nsl., dále přehled sporu v *Evanj. Církevníku* 1907, str. 100 nsl., 118 nsl. a 177 nsl., jakož i v *Der alle Glaube* 1907—8. Ale i konfessijní odpůrci sblížení obou církví přece jen si přeji bratrské žití obou konfessí vedle sebe. Rozdíl je v tom, že jedni zdůrazňují jako hlavní věc momenty konfessijně rozdílné, druzí pak společné evangelické zásady.

⁴⁾ Tak je tomu v Ochranovské církvi bratrské, v níž jsou zastoupena nyní obě vyznání, Augsburské a Helvetské, ale ne jako vzájemně se vylučující póly, nýbrž jako dva stejné oprávněné typy téže církve.

K tomu je však třeba, aby vědomí jednotných zásad bylo mocnější než zájem stran a směrů, aby šlo všem i dnes o to, oč šlo kdysi otcům, o náboženskou vroucnost, mravní kázeň, sociální spravedlnost, bratrskou rovnoprávnost a individuální svobodu. České evangelické církve mají potud význam v českém lidu, pokud se dovedou organisovati v úsilí o uskutečnění těchto zásad, o něž kdys otcové usilovali, pokud je dovedou uvést v soulad s myšlénkami a duchovním životem nynější doby, a pokud dovedou je uplatniti a tak býti solí země a kvasem pro své okolí.

Rukopisy a tisky České konfesse a konfessí příbuzných.

84. Staré rukopisy České konfesse.

1. Nejstarší a nejlepší rukopis České konfesse, pokud se rukopisy ty do naší doby uchovaly a jsou nám známy,¹⁾ jest v pražské universitní knihovně ve sborníku, který má sign. 27. C. 67. Sborník ten byl vázán r. 1594 a obsahuje na prvním místě tisk „Jesus Sirach, Spiegel der Hauszucht,“ vydaný r. 1588 „durch Casparum Huberinum.“ K tomuto spisu je přivázán zmíněný rukopis, jenž nemá zvláštního nadpisu. Obsahuje supplikaci stavů (fol. 1—3), Českou konfessi (fol. 4—16), stížnost stavů proti Janu z Valdštejna ze čtvrtku po sv. Jiljí²⁾ 1575 (1. září) a příznivou odpověď císařovu z pátku po sv. Jiljí³⁾ (fol. 17—18). Na konci této odpovědi jsou v rukopise zapsána slova: „Deo sit gloria. A. Weisz.“ Pak následuje sbírka právnických formulí z let 1575, 1584, 1585—1594 (fol. 197—317). Na samých deskách a sice uvnitř v knize jsou poznamenána slova: „Janovi Retlovi, Brněnskému měšťaninu a učiteli mládeže v Starém Městě pražském náležející . . . Nr. 11.“ Tento rukopis, psaný krásně a zřetelně, jest, jak nahoře doloženo,⁴⁾ ještě z r. 1575, a to z doby, kdy konfesse byla právě sepsána. Jest to nejstarší a nejlepší současný opis originálu, pokud nám opisy ty jsou známy. Dosud nebylo ho v pojednáních o České konfessi nijak užito.

2. Další rukopis České konfesse jest z doby o něco málo — snad jen o několik dní — pozdější. Jest rovněž v universitní knihovně

¹⁾ O rukopisu, který byl podán císaři Maximiliánovi r. 1575, není známo, zda dosud kde jest. Mezi rukopisy v dvorní knihovně ve Vídni (*Tabulae codicum manuscriptorum in bibl. palat. Vindobonensi*) není uveden. — Exemplář, který do r. 1622 byl v rukou defensorů — viz výše str. 578 — a spolu s konfirmací téže konfesse od císaře Maximiliána stavům danou byl svázan v jedné knize v červeném aksamitu (srv. *rukopis A. 14.* v universitním archivu pražském), byl asi rovněž z roku 1575, jako duplikát exempláře předloženého císaři Maximiliánu. Rukopis ten upadl r. 1622 i s truhlicí defensorů do rukou jesuitů a jest od těch dob nezvěstný. — Totéž platí o exempláři České konfesse in folio (viz výše str. 577), který byl opatřen podpisy všech pánů stavů a byl uložen s Majestátním listem a jinými důležitými dokumenty z r. 1609 rovněž v truhlicí defensorů a dostal se r. 1622 do rukou jesuitů.

²⁾ V textu je na tomto místě psáno: „den svatého Jirží“. Ale je to omyl písaře.

³⁾ Tedy ze 2. září 1575.

⁴⁾ Srv. výše str. 295.